

50

MGA BINALAYBAY NI
ROGER FELIX SALDITOS
(MAYAMOR / MAYA DANIEL)

SALIN NI KERIMA LORENA TARIMAN

Ang Aklatang Bayan Online at ang Paglalathala ng/sa Kasalukuyan

Noong 1989, pinagtibay at ipinatupad sa Unibersidad ng Pilipinas (UP) ang Patakarang Pangwika na naglalayong gamitin at hustuhin ang wikang Filipino bilang midyum ng pagtuturo, mananaliksik, at paglilimbag. Itinatag ang Sentro ng Wikang Filipino sa parehong taon upang tuparin ang mandatong ito. Bukod sa pagtalima sa probisyong pangwika ng Konstitusyon ng Pilipinas, ang Patakarang Pangwika ng UP ay pagsandig at pagtindig na pinakamabisa at pinakaangkop ang sariling wika upang isulong at palakasin ang makabayani, makatao, siyentipiko, at makatarungang oryentasyon ng edukasyon.

Unang hakbang ang pagkakaroon ng Patakarang Pangwika sa UP. Sa pamamagitan ng Sentro ng Wikang Filipino, pinagyayaman at pinauunlad ang produksyon at distribusyon ng kaalaman gamit ang wikang Filipino. Noong 1994, sinimulan ang proyektong Aklatang Bayan na naglalayong maglimbag sa wikang Filipino ng mga aklat at pananaliksik sa iba't ibang disciplina.

Sa panunungkulan ng dating direktor na si Dr. Rommel B. Rodriguez, pinalawak ang maaabot ng Sentro ng Wikang Filipino – UP Diliman (SWF-UPD) sa ilalim ng proyektong e-Bahagi o Aklatang Bayan Online. Sinimulan ito bilang pag-a-upload sa seksyon ng e-Bahagi ng website ng SWF-UPD ng mga PDF (portable document format) na bersyon ng isina-aklat na mga piling tesis at disertasyon sa UP, anuman ang disciplina, na gumagamit ng wikang Filipino. Malaya rin itong nada-download ng sinumang interesado.

Sa ika-30 taon ng Sentro ng Wikang Filipino noong 2019, sa simula ng panunungkulan ng bagong direktor ng SWF-UPD na si Dr. Mykel Andrada, katuwang ang tagapamahalang patnugot ng proyekto na si Gng. Maria Olivia O. Nueva España at ang iba pang mananaliksik at kawani ng SWF-UPD, higit na ibinukas ang proyektong Aklatang Bayan para sa paglilimbag gamit ang plataporma ng internet. Formal na tinaguriang Aklatang Bayan Online, inililimbag online ang mga PDF na bersyon ng mga aklat, mananaliksik, pag-aaral, at malikhaing produksyon para sa libreng pag-download at pamamahagi. Tumugon sa panawagan ang maraming mga guro, iskolar, mananaliksik, at manunulat upang magsumite ng kanilang mga manuskrito sa layuning maibahagi ito sa pinakamalawak na

mambabasa. Sinuportahan at pinondohan ito ng dating Tsanselor ng UP Diliman na si Dr. Michael L. Tan. Ibinukas rin ang nasabing proyekto para sa print-on-demand na posibilidad ng paglilimbag. Nagpapatuloy pa rin sa pangangalap ng mga manuskrito ang SWF-UPD para sa Aklatang Bayan Online.

Bahagi ito ng masidhing paninindigan para sa pagpapalakas at pagsusulong ng wikang Filipino at ng makabayang edukasyon. Dahil naninindigan ang pamunuan at opisina ng SWF-UPD na dapat malaya at mapagpalaya ang kaalaman – na hindi ito dapat nahahadlangan ng elitistang ekonomiya, hindi dapat para sa iilan lamang, at hindi dapat nagsisilbi sa mga diyos-diyosan. Dapat naaabot nito ang pinakamalawak na hanay ng mamamayan. Dahil para saan pa ang kaalaman kung mabubulok lamang ito sa malalamig at inaagiw na espasyo ng kahungkagan.

Ngayong 2020, sa gitna ng pagharap sa pagpaslang sa wikang Filipino sa kolehiyo, sa gitna ng pandemya at sa krisis sa pamahalaan, sa gitna ng banta sa kalayaan at karapatan, at sa gitna ng hindi normal na “new normal,” higit na naninindigan ang Sentro ng Wikang Filipino – UP Diliman na ang wikang Filipino bilang wikang malaya at mapagpalaya ay napakahalaga para sa pagtatanggol at pagpapagaling ng bayan.

Serye ng mga teksbak sa arte, literatura, wika, at humanidades. Sa wikang Iloko naghulang ang salitang “sanyata,” ibig sabihî'y “liwanag” o “ganda.” Inililimbag sa serye ang mga aklat na magpapayaman sa kultura at diwang Filipino.

50: MGA BINALAYBAY NI ROGER FELIX SANTOS

50:
MGA BINALAYBAY
NI ROGER FELIX SANTOS
(MAYAMOR / MAYA DANIEL)

SALIN NI KERIMA LORENA TARIMAN

SENTRO NG WIKANG FILIPINO
Unibersidad ng Pilipinas-Diliman
Lungsod Quezon

50: Mga Binalaybay
ni Roger Felix Salditos (Mayamor / Maya Daniel)
© 2020 Ruth Fe Salditos
at Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman

Hindi maaaring kopyahin ang anumang bahagi ng aklat na ito sa alinmang paraan—grapiko, elektroniko, o mekanikal—nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may hawak ng karapatang-sipi.

The National Library of the Philippines CIP Data

Recommended entry:

Salditos, Roger Felix (Mayamor / Maya Daniel).
50 : mga binalaybay / ni Roger Felix Salditos ,
salin ni Kerima Lorena Tariman .-- Quezon City :
Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman,[2020],©2020.
pages, cm

ISBN 978-621-8196-29-2

1. Hiligaynon poetry -- Translated into Filipino. 2. Filipino Poetry -- Translated from Hiligaynon. I. Tariman, Kerima L.
II.Title.

899.2141 PL5711.7.Sa25 P020200104

Roger Felix Salditos
May-akda

Kerima Lorena Tariman
Tagasalin

Gerardo M. Lanuza
Para sa *Congress of Teachers and Educators
for Nationalism and Democracy*
Editor

Roger Felix Salditos
Larawan sa Pabalat

Michael Francis C. Andrade
**Pangkalahatang Patnugot
ng Proyektong Aklatang Bayan**
**Direktor, Sentro ng Wikang
Filipino-UP Diliman**

Maria Olivia O. Nueva España
**Tagapamahalang Patnugot
ng Proyektong Aklatang Bayan**

Michael Balili
Disenyo ng Aklat at Pabalat

Inilathala ng:
Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman
3/Palapag Gusaling SURP, E. Jacinto St.,
UP Campus, Diliman, Lungosod Quezon
Telefax: 8924-4747 | Telefono: 8981-8500

KAUNDAN *CONTENTS* NILALAMAN

xxvii   *Panimula*
xx   *Preface*

TUMANDOK NATIVES KATUTUBO

5	They Had a Small Sky
6	Kapiraso Lamang
	Ang Kanilang Langit
7	Sugidanon Ni Lundayon
12	The Story of Lundayon
17	Ang Kuwento Ni Lundayon
22	Old Unwritten Love Poem
23	Sinaunang Tula Ng Pag-ibig

- 24 Karmaganon Kag Tiglapunon:
Masubo Nga Magkahagugma
- 26 Karmaganon and Tiglapunon:
Star-crossed Lovers
- 28 Karmaganon at Tiglapunon:
Sawing Magsing-irog
- 30 Pang-agaw Sang Duta
Sa Mga Tumanduk
- 32 Landgrabbing of Tumanduk
Ancestral Domain
- 34 Pangangamkam Ng Lupang Ninuno
Ng Mga Tumanduk
- 36 Puriwan Na Kamo Manarukmay
- 37 Indi Na Kamo Magkahisa
- 38 Stop Your Envy
- 39 Huwag Na Kayong Mag-imbot
- 40 Duta'ng Ginapakig-awayan
- 42 The Land We Fight for
- 44 Lupang Ipinaglalaban
- 46 Balatik!
- 48 Balatik!
- 50 Balatik!

INAWAY BANWA *PEOPLE'S WAR* DIGMAANG BAYAN

- 55 Poem
56 Tula

57 When the Eyes of Children
59 Kapag Ang Mga Mata Ng Mga Bata

61 Apirmasyon
63 Affirmation
65 Apirmasyon

67 Makig-isa Hawanan Ang Duta
Sa Pagtugdo Sang Palaabuton
69 Let Us Clear the Lands
and Reap the Future
71 Makiisa't Hawanan Ang Lupa
Sa Pag-usbong Ng Bukas

73 Mountain Has Life
74 May Buhay Ang Bundok

75 Upland
76 Bulubundukin

77 The Mountain is Our Beacon
78 Ang Bundok Ang Ating Tanglaw

79 We Are an Open Secret
80 Tayo'y Lantad Na Lihim

- 81 Forest Within Me
82 Gubat Sa Aking Loob
- 83 The Enemy Intrudes
the Silent Enchanted Woodland
84 Nanghihimasok Ang Kaaway
Sa Mahiwagang Kakahuyan
- 85 The Night Never Sleeps
86 Hindi Natutulog Ang Gabi
- 87 Sonnet 103rd
88 Soneto Ika-103
- 89 Blast of Sunrise
91 Pagsabog Ng Liwanag
- 93 Diri Ako Magpakalig-on Sa Kaumhan
95 Diri Ako Magpakalig-on Sa Kaumhan
97 Dito Ako Magpapakatatac Sa Kanayunan
- 99 Morning Star
101 Bituin Sa Umaga
- 103 4th of July
105 4th of July

- 108 Sa Tunga Sang Kadulom,
May Kalayo Nga Nagadaba-daba
110 Amidst the Dark, a Fire Blazes
112 Sa Gitna Ng Dilim,
May Apoy Na Naglalagablab
- 114 In the Spirals of Dialectics
116 Sa Mga Ikid Ng Diyalektika
- 118 Ang Mga Pusil Sang Pulang Hangaway Nagahambal
119 The Guns of Red Fighters Speak
120 Nangungusap Ang Baril Ng Pulang Mandirigma
- 121 Sang Baga, Kamo Uposon!
124 We Will Burn You to Ashes!
127 Sa Baga Kayo'y Uupusin!
- 130 We Make Our Own Pathways
That Lead Always to Every Peasant's Home
132 Nagahimo Kita Sang Kaugalingon
Nga Alagyan Nga Permi Nagapadulong
Sa Tagsa Ka Panimalay Sang Mangunguma
134 Lumilikha Tayo Ng Sariling Daan
Na Laging Tumutumbok
Sa Tahanan Ng Bawat Magsasaka

HANDUMANAN MEMORIAL ALAALA

- 139   Binalaybay Sang Enero
140   January Poem
141   Binalaybay Sang Enero
- 142   My Poems Are Not Gentle
143   Tula Ko'y Hindi Banayad
- 144   The Phantom of Rebel Poetry
145   Ang Multo Ng Rebeldeng Panulaan
- 146   Panaad
147   Promise
148   Pangako
- 149   Mata Ko Ang Mata Sang Alibangbang
150   My Eyes Are the Butterfly's Eyes
151   Mata Ko Ay Mata Ng Paru-paro
- 152   Waking of a Forest's Dream
153   Panaginip Sa Gubat
- 154   Verse #3
155   Berso #3
- 156   Respite
157   Pahinga

- 158 Somewhat a Love Poem
160 Wari'y Tula Ng Pag-ibig
- 162 Wala Tig-ulot
163 Untitled
164 Walang Pamagat
- 165 Pulses
166 Pintig
- 167 Breakthrough
168 Breyktru
- 169 Dedication
170 Dedikasyon
- 171 Desaparecidos
173 Desaparecidos
175 Desaparecidos
- 178 Desaparecidos II
179 Desaparecidos II
180 Desaparecidos II
- 181 There Were No Fresh Flowers, Comrades
182 Walang Sariwang Bulaklak, Mga Kasama
- 184 Halad Kay Kay Kaupod Anak
185 Tribute to Comrade Anak
186 Parangal Kay Kasamang Anak

- 188 Indi Ikaw Ang Kapaslawan
 190 You Do Not Embody Failure
 192 Hindi Ikaw Ang Kasawian
- 194 Sa Pagdumdom
     Sa Mga Rebolusyonaryong Manunulat
     Kag Mamalaybay Kag Iban Pa Nga Martir
 196 In Memory
     of Revolutionary Writers and Poets
     And Other Martyrs
 198 Sa Alaala
     Ng Mga Rebolusyonaryong
     Manunulat at Makata at Iba Pang Martir
- 200 The Light of Dead Fireflies Never Die
 202 Ang Kislap Ng Patay
     Na Alitaptap Ay Hindi Namamatay
- 204 Ara Ka Lang Sa Mga Dahon,
     Sa Mga Bulak...
 205 You Remain With the Leaves,
     With the Flowers...
 206 Nariyan Ka Lamang Sa Mga Dahon,
     Sa Mga Bulaklak...
- 207 *Appendices/*
Appendix
 235 *Tungkol Sa May-akda*
 237 *Tungkol Sa Pabalat*

PANIMULA

Bilang Tagapangulo ng International League of Peoples' Struggle, ipinapahayag ko ang pinakamataas na parangal sa pitong di-armadong kasama sa pamumuno ni Ka Felix Salditos matapos silang brutal na pinatay habang natutulog at nagpapahinga mula sa mga pag-aaral at pagpupulong sa Antique noong Agosto 15, 2018. Ang masaker ay isinakatuparan ng militar at kapulisan ni Duterte.

Kaisa ang ILPS sa sambayanang Pilipino at kanilang mga rebolusyonaryong pwersa sa pagbibigay ng pinakamataas na pagsaludo sa pitong martir: Ka Felix Salditos, Eldie Labinghisa, Peter Mecenas, Karen Ceralvo, Liezel Bandiola, Jason Talibo at Jason Sanchez. Nag-sasagawa sila ng panlipunang pagsisyasat, edukasyon at gawaing kulturnal bago ang kanilang pagkamartir.

Nagagalak ako na muli akong nabigyan ng oportunidad, bilang kasama at kapwa makata, na ipahayag ang aking pinakamataas na pagkilala kay Ka Felix Salditos para sa kanyang paninindigan at militansiya sa pagsusulong ng demokratikong rebolusyong bayan at sa kahusayan ng kanyang malikhaing pagsulat at artistikong ilustrasyon na nagsasalamin at higit na pumupukaw sa rebolusyonaryong pakiki-baka.

Ang publikasyon ng 50: *Mga Binalaybay ni Roger Felix Salditos* (na mas kilala sa kanyang ngalan sa panulat na Maya Daniel o May-amor) ay isang napakamakabuluhang pangyayari para sa sambayanang

Pilipino at sa lahat ng interesado sa sining at gawaing pangkultura para sa pagsusulong ng rebolusyonaryong kilusan.

Ang mga tula sa kanyang aklat ay nahahati sa tatlong bahagi: Tumanduk (Katutubo); Digmang Bayan; at Alaala. Ang mga Tuman-dok ay pangunahing mga magsasaka sa mga bundok at burol ng Panay na isa sa pinakamahirap at sinasamantalang mamamayan. Sila'y mga masigasig na kalakhok ng digmang bayan. Ang kanilang hinaing at papel ay mahalaga para sa pag-unlad ng digmang bayan.

Ang pagpupunyagi sa digmang bayan para sa pambansa at panlipunang pagpapalaya ay nangangailangan ng puspusang pag-sisikap, mga sakripisyo, at tagumpay. Ang lahat ng ito ay mahusay na nilalarawan sa mga tula ni Salditos na may mayamang imahan ng kalikasan. Tinutukoy niya ang natural at panlipunang kalikasan ng digmang bayan at ikinakabit ang mga rebolusyonaryong kahulugan at layunin sa mga bagay na kanyang nakikita.

Ang kasalukuyang seleksyon ng mga tula ni Salditos ay nag-papahayag sa mataas na kalidad ng kanyang malikhang sulatin at sa kanyang seryosong interes sa mga pangangailangan, hinaing, at rebolusyonaryong pakikibaka ng sambayanan. Kilala siya bilang pinakamahusay na rebolusyonaryong makata sa kanyang sariling wika. Sana'y maging susi ang librong ito para sa publikasyon ng iba niya pang mga tula na aabot sa ilangdaan ang bilang at sa kanyang maraming naratibo at artistikong ilustrasyon.

Si Salditos ay anak ng maralitang mangingisda at lubog sa buhay ng uring anakpawis na pinagmulan niya. Ngunit nakapagtapos siya ng pag-aaral at nakaabot sa antas ng seminaryo para sa pagkapari. Habang hindi siya naging pari, nakapagbuo siya ng mahusay na rela-syon sa mga relihiyoso sa ilalim ng Christians for National Liberation.

Ginamit niya ang kanyang mga natamo sa formal na edukasyon at karunungan para sa rebolusyonaryong paglilingkod sa mga inaapi at sinasamantalang masang anakpawis ng manggagawa at mag-

sasaka. Naging epektibo siya sa gawaing masa, artistiko, at edukasyon dahil sa kanyang malapit na pagkilala sa mga masang anakpawis.

Ikinatuwa niya ang kanyang rebolusyonaryong gawain sa kabilang mga paghihirap, panganib sa buhay, puspusang trabaho at sakripisyo. Higit niya itong ikinatuwa sa kanyang pagsasagawa ng mga artistikong gawain sa parehong panahon. Ilang oras lamang bago siya pinatay, nakapag-post siya sa kanyang Facebook account ng 17 tula at ilustrasyon para sa pagbabahagi sa publiko.

Ang lahat ng kanyang rebolusyonaryong akdang pampulitika at artistiko ay naging bahagi na ng rebolusyonaryong kilusan na patuloy na lumalakas at sumusulong. Ang kanyang mga tula at artistikong ilustrasyon ay mananatiling mga buhay na alaala sa puso at isip ng sambayanan.

Jose Maria Sison

Tagapangulong Emeritus, International League of Peoples' Struggle

Tagapangulong Tagapagtatag, Communist Party of the Philippines

Oktubre 1, 2019

PREFACE

As Chairperson of the International League of Peoples' Struggle, I expressed the highest tribute of the ILPS to the seven unarmed comrades led by Comrade Felix Salditos soon after they were brutally murdered while asleep and resting from study meetings on August 15, 2018 in Antique. The massacre was perpetrated by Duterte's military and police forces.

The ILPS joined the Filipino people and their revolutionary forces in giving their highest respects to the seven martyrs: Comrades Felix Salditos, Eldie Labinghisa, Peter Mecenas, Karen Ceralvo Liezel Bandiola, Jason Talibo and Jason Sanchez. They were engaged in area social research, education and cultural work before their martyrdom.

I am gratified that once more, as a comrade and fellow poet, I have the opportunity to express the highest appreciation to Comrade Felix Salditos for his resolve and militancy in pursuing the people's democratic revolution and for his excellence in creative writing and artistic illustrations that reflect and inspire further revolutionary struggle.

The publication of 50: Mga Binalaybay ni Roger Felix Salditos (often under his nom de plume Maya Daniels or Mayamor) is an event highly significant to the Filipino people and to all who are interested in artistic and cultural work for the advancement of the revolutionary movement.

The poems in the books are divided into three parts under the headings: Tumanduk (the Indigenous People); People's War; and Memorial. The Tumandoks who are mainly peasants in the mountains and hills of Panay are the most deprived and exploited people. They are ardent participants in the people's war. Their cause and role are crucial to the development of the people's war.

Perseverance in the people's war for national and social liberation involves hard work, sacrifices and victories. All these are well depicted in the poems of Salditos in his rich nature imagery. He refers to the natural and social environment of the people's war and attaches revolutionary meanings and purpose to the object that he comes across.

The current selection of Salditos' poems manifests the high quality of his creative writing and his serious interest in the people's needs, demands and revolutionary struggle. He is recognized as the most outstanding revolutionary poet in his native language. May this book be the key to the further publication of his poems which are in the hundreds as well as his scores of narratives and abundant artistic illustrations.

Salditos was the son of a poor fisherman and knew how to work as one. But he was able to go to school and reached the level of the seminary for the priesthood. Although he did not become a priest he developed the best of relations with the religious under the auspices of the Christian for National Liberation.

He used his high level of education and sensibilities in the revolutionary service of the oppressed and exploited toiling masses of workers and peasants. He was effective in educational, artistic and mass work because he had an intimate knowledge of the toiling masses.

He enjoyed his revolutionary work despite the difficulties, risks to life, hard work and sacrifices. He enjoyed it even more as he

engaged in artistic work at the same time. Only a few hours before his death, he posted on his Facebook account 17 poems and illustrations for public sharing.

All his revolutionary political and artistic works have become part of the revolutionary movement that continues to grow in strength and advance. His poetry and artistic illustrations will remain as concrete points of reference in the hearts and minds of the people.

Jose Maria Sison

Chairperson Emeritus, International League of Peoples' Struggle

Founding Chairman, Communist Party of the Philippines

October 1, 2019

50:
MGA BINALAYBAY
NI ROGER FELIX SANTOS
(MAYAMOR / MAYA DANIEL)

TUMANDOK
NATIVES
KATUTUBO

THEY HAD A SMALL SKY

They had a small sky,
Where *balatik*, *moroporo* and *sampok-maya* hang
The military occupiers brought it down over them
As night flares and test bombs ensued;

They had rivers and streams—
Pan-ay, Manilamon, Binitanga,
Marandan, Mambusao and more,
A simple dream: till the lands
Live in their ancestral domain,
Feed their children and grandchildren
And die old and returned to tree-trunk.
The occupiers plundered them all.

But when the occupiers came
To make these Tumanduks disappear,
People wore lightning and thunder
And their children of age
Took the road of protracted people's war.

KAPIRASO LAMANG ANG KANILANG LANGIT

Kapiraso lamang ang kanilang langit
Ang balatik, moroporo at sampok-maya,^{*}
doon nakasabit
Ang langit na ito ay ibinagsak sa kanila
ng militar na nanalanta,
Habang nagaganap ang mga pambobomba.
Noon ay mayroon silang mga ilog at sapa
Pan-ay, Manilamon, Binitanga,
Marandan, Mambusao at marami pang iba,
Isang payak na pangarap: magbungkal ng lupa
Mamuhay sa lupain ng kanilang mga ninuno,
Pakainin ang kanilang mga anak at apo
At mamatay nang matanda't magbalik sa katawang-puno.
Dinambong ng mga mananakop ang lahat ng ito.
Ngunit nang dumating ang mga mananakop
Upang lipulin silang mga Tumanduk,
Sila'y nagsuot ng kidlat at kulog
At ang kanilang mga anak na nasa tamang gulang
Ay tumahak sa landas ng matagalang digmang bayan.

---

* Ang *balatik*, *moroporo* at *sampok-maya* ay mga katutubong Tumandok na ngalan para sa ilang mga konstelasyon—ang Balatik ay Orion's Belt at ang moroporo ay Pleiades; Ang orihinal na tula ay walang pamagat. Ang unang linya nito ang ginawang pamagat.

SUGIDANON NI LUNDAYON

(Sa pagdumdom kay Evelita “Ka Mera” Giganto, isa ka martir nga Tumanduk lider sa Sentral Panay)

Sang una nga tyempo may mag-utod
Si Lundayon kag iya manghod.

Malapad ang ginhawanang sang manghod
Kagub-an nga para tamnan sang pagkaon
Nagpamangkot ang magulang:
“Ano ang itanom nimo nga pagkaon
Sa hinawanan mo nga talon?”

Nagsabat man ang manghod:
“Nagalibog man gani ang akon ulo
Kon ano ang ipanggas ko...”
Naghambal ang magulang
“Kon wala na gid man,
Ako ang imo itanom
Ang imo himuong,
imo tuktukan
Ang akon lawas
kag imo ipanggas...”

“Ay, abaw, Manong,
Indi ko ina mahimo

Utod ko ikaw
Kag indi ko matubos
Nga ikaw madula sa akon
Mangita lang kita sang iban
Nga sarang matanom...”

Nagsabat si Lundayon:
“Indi man ako madula sang dayon
kay bisan lawas ko man ang tuktukon
ispirito ko taguon sa Naidalmunon
Kag ako ang magabalik
Bilang mag-utod sa gihapon...

“Apang antes mo ipanggas,
Imo painon, ang tinuktok nga kaunuran
Tuhayon mo man ang halin sa buhok
Kag ang halin sa tul-an...

“Pagkatapos, sang kamalig
Ikaw magpatindog
Napulo ka dupa ang lapad
Kag dira maghimo sang damis-ag...

“Ipanggas mo sa pagsubat
Sang Balatik kag Moroporo
Matapos ang pito ka ugsad
Buksan mo ang kamalig nga imo ginpasad
Kay magasaka lang ang nagalulon
Nga kinabong sang paray
Kag magahantal sa damis-ag...

“Hulaton mo sa ikatlo nga gab-i
Sang pagsaka sang mga paray
Kay magabalik ako
Kag kita naman magaupdanay
Indi mo ako anay pagsug-alawon
Kay may akon pa nga himuong...”

Ginhimo sang manghod
Ang sugo sang magulang
Matapos nga gin panggas
Naghulat ang manghud
Sang pito ka ugsad
Kag sang daku nga kamalig
Siya ang gilayon nagpasad.

Nag-abot ang panahon
Nagpanubo ang paray
Nga ang gamot ginsagod sang tubig
Sang gamhanan nga Naidalmunon*
Tubtub nanambok kag nagpamunga,
Kag sunod-sunod nga naglulon
Daw balud lang nga nagasaka
Sa kamalig kag maghantal.

May maitom nga paray
Halin sa buhok ni Lundayon:
Ang kalutak kag tinta
May ara nga mabug-at

---

* Naidalmunon - mga nagakabuhi sa kaharian sa idalom sang lupa, apang sarang man magbutwa kag mag-upod sa mga Ibabawnon, ukon sa kinaandan nga mga tawo sandig sa kinaradtong istorya sang mga Tumanduk

Nga halin sa tul-an—ang laka
May ara nga sinambawan,
Malido kag madamo pa
Halin sa pinain nga mga bahin
Sang lawas ni Lundayon...

Nahidlaw na gid ang manghod
Nga halos makahulat
Sa ikatlo nga gab-i
Gani nagpanao siya sa balay
Agud sug-alawon ang magulang
Kag iya gid man nakita
Nga nagatalikod kag nagahusay
Sang buhok...

Dayon niya dalandan
Kag buot hakson ang magulang
Ugaling, ang iya nasaksihan
Nga nagakapupudpod
Ang lawas sang utod
Nga nagamiskla sa pinunsok
Sang paray, nagalusot sa salog
Dayon nagnganga ang lupa
Kag siya ang nadula sang dayon.

Nabatian niya ang hambal
Sang magulang:
“Ngaa wala mo gid ginsunod
Ang akon ginhambal sa imo
Akon utod?
“Karon kay wala mo ginsunod,

Indi na ako sa imo makaupod
Kag bangud sini, ang sin-o man
Nga magpanggas sang binhi
Gikan sa akon lawas
Kinahanglan nga magpangabudlay
Sa pagkaingin, pagpanggas, pag-ani
Kay indi na basta lang
Magsaka ang paray sa kamalig.”

THE STORY OF LUNDAYON

*(In memory of Evelita “Ka Mera” Giganto,
martyred leader of the Tumanduk in Central Panay)*

A long time ago, there were siblings
Lundayon and his younger brother.

The young one made a vast clearing
In the heart of the forest to plant staples
The elder brother came asking:
“What seeds are you to sow
on your clearing?”

The younger one replied:
“My head indeed is spinning
with what seeds I could sow...”
The elder brother said
“If you have nothing,
Then it should be me you must bury,
This you must do:
Mince my body into grain
and then sow...”

“Ay, Brother, no,
That I could not do
You are my brother

And I could not bear
To lose you
Let us look for something else
We could plant ...”

Lundayon answered:
“I would not be lost forever
though my body be crushed
my spirit shall be kept by Naidalmunon
I would come back
And we will still be brothers...

“But before you sow the seeds,
you should separate parts from my muscles,
Pull out the portions from my hair,
And those from my bones...

“Then, you must build a hut
As wide as ten arm spans
To make room for the stacks of palay...

“Sow when in the night sky
Balatik and Moroporo are visible
After seven full moons
Leave open the hut you built
For the palay will just move
Into the shack by itself
And rest in piled stacks ...

“Wait for the third night
After the palay’s arrival

For by then, I will be home
And we will again be together
But you should not greet me right away
For there are things I still must do..."

The younger one obeyed
The orders of the elder
After sowing the seeds,
The younger one did wait
For seven full moons
And had a huge hut
Quickly built.

The time came
When the palay grew
Its roots cared for with water
From the powers of Naidalmunon
Until it matured and blossomed.
And as said, it rolled into the hut
Like waves in succession
And piled itself in stacks.

The dark-colored palay
were from the hairs of Lundayon:
Kalutak and ink-black grain.
There were heavy grains
from his bones—the Laka.
There was Sinambawan,
Malido and many other varieties
From different parts
of Lundayon's body...

The young one truly missed him
And could hardly wait.
On the third day,
He crept down his house
To welcome his big brother
Whom he saw at last,
His back turned against him,
Combing his hair...

He ran hurriedly
And so wanted to hug his brother
But then what he saw
Was the elder's body
Turning into ashes
Fusing into the stash of palay
Trickling down the slats of the bamboo floor
Into the depths of the gaping earth
He was gone so suddenly.

He heard the words of his elder
brother who said:
“Why did you not follow
the words I told you,
my brother?
“Now that you disobey,
we can never be together
and because of this, anyone
who would sow seeds of palay
from my body,
would have to work hard
in clearing, planting, harvesting

For the palay would never again
move into the huts on their own.”

ANG KUWENTO NI LUNDAYON

*(Sa alaala ni Evelita “Ka Mera” Giganto,
martir na lider-Tumanduk sa Sentral Panay)*

Noong unang panahon, mayroong magkapatid
Si Lundayon at kanyang nakababatang kaputol.

Malawak ang lupaing hinawan ng mas nakababata
Sa pusod ng gubat para tamnan ng makakain
Nagtanong ang nakatatanda:
“Ano’ng binhi ang iyong itatanim
Dito sa hinawanan mong kaingin?”

Sumagot ang bunso:
“Ako nga ay litung-lito
Sa kung ano ang ihahasik...”
Nagsalita ang kuya
“Kung wala rin lang pala,
Ako na mismo ang ipunla,
Ang gawin mo ay ganito
Pira-pirasuhin nang pinung-pino
Itong katawan ko
At saka mo itanim...”

“Ay, naku, Kuya
Iyan ay di ko magagawa

Ika'y aking kapatid
At hindi ko matitiis
Na ika'y mawala sa akin
Maghanap na lang tayo ng iba
Na ating maitatanim...”

Sumagot si Lundayon:
“Hindi naman ako mawawala nang tuluyan
Dahil kahit katawan ko'y magpira-piraso
Ang kaluluwa ko'y kukukupuin sa Naidalmunon¹
At ako'y magbabalik muli
Bilang iyong kapatid

“Ngunit bago mo ako ipunla
Ihiwalay mo ang bahagi ng kalamnan
Maging ang parte na mula sa buhok
At ang galing sa buto.

“Pagkatapos, magpatayo ka ng kamalig
Na sampung dipa ang lapad
Upang doon maimbak ang palay

“Magpunla kapag nagpakita na
Sa langit ang Balatik at Moroporo²
Pagkatapos ng pitong kabilugan
Ang ipinatayong kamalig ay buksan

---

1 Naidalmunon - mga nabubuhay sa kaharian sa ilalim ng lupa pero may kakayahang lumabas at makisama sa mga Ibabawnon, o sa mga nakasanayang mga tao ayon sa mga sinaunang kwento ng mga Tumandok

2 Ang balatik ay konstelasyon ng Orion's Belt habang ang moroporo ay konstelasyon ng Pleiades.

Dahil ang palay ay kusang papanhik
Sa kubo, at magkakamada nang mag-isa.

“Hintayin ang tatlong gabi
Matapos ang pagdating ng palay
Dahil ako ay uuwi
At tayo'y magkakasamang muli
Ngunit huwag mo akong agad na salubungin
Dahil mayroon pa akong kailangang gawin...”

Sumunod ang nakababata
Sa ibinilin ng nakatatanda
Matapos magpunla
Sya ay naghintay
Sa pitong kabilugan ng buwan
At agad nagpatayo ng kamalig

Dumating ang panahon,
Tumubo na ang palay
At ugat nito'y inaruga ng tubig
Mula sa kapangyarihan ng Naidalmunon
Hanggang sa tumaba at namunga,
At gaya ng sinabi, pumanhik ito nang kusa
Sa kamalig, sunud-sunod gaya ng alon
At nagkamada sa imbakana nang mag-isa.

May maitim na palay
Mula sa buhok ni Lundayon:
Ang Kalutak at tinta
Mayroong napakabigat
Na nanggaling sa kanyang buto – ang Laka.

May Sinambawan,
Malido at iba pang binhi mula
Sa iba't ibang bahagi ng katawan ni Lundayon

Ang nakababata ay tunay na nangulila
At halos hindi na makapaghintay
Sa ikatlong araw,
Nanaog siya mula sa bahay
Upang agad na salubungin ang kapatid
Na nakita nga niyang
Nakatalikod at nagsusuklay
Ng buhok...

Dali-dali siyang tumakbo
Sa kapatid na nais yakapin
Ngunit ang kanyang nasaksihan
Ay ang katawan ng kanyang kuya
Na naaabo at humahalo sa palay,
Nabububo sa siwang ng sahig
At nabubuslo sa lupang nakanganga.
Agad-agad siyang nawala.

Narinig niyang nagsalita
Ang kanyang kuya:
“Bakit hindi mo sinunod
Ang sinabi ko sa iyo
Aking kapatid?
“Ngayon, sapagkat ikaw ay sumuway
Hindi na tayo magkakasama pa
At dahil dito, ang sinuman
Na maghasik ng binhi

Mula sa aking katawan
Ay dapat nang magpakahirap
Sa paghawan, pagpupunla, pag-ani
Pagkat ang palay ay di na basta
Papanhik nang kusa sa kamalig.”

OLD UNWRITTEN LOVE POEM*

I met an old man in the countryside
His roots, a tribe of indigenous people,
A Tumanduk, he speaks fluently, known
To be a man-chanter of epics, narratives,
And poetry on courtship and thanksgiving rites
Tell me, tell me, I said, how would you say
Your poetry in courting rituals?
He paused, smiled and then he said,
“Comrade, there are many verses I could say
but I like this one:

“The river stones mingle with the waters
The clouds swirls with the winds
The mountains kiss the heavens
The waves clasp the shore
The moonbeams kiss the seas
All are looking for their pairs
I find you beautiful why not I to you?
And what worth are all these kissings
I am telling if I cannot kiss you?”

---

* Ang orihinal na tula ay lumabas sa *The Manila Times* noong March 5, 2016.

SINAUNANG TULA NG PAG-IBIG

May nakilala akong matandang lalaki sa kanayunan
Na ang ninuno, isang tribo ng mga katutubo,
Isang Tumanduk, siya'y matatas, kilala
Bilang mambibigkas ng mga epiko, salaysay
At tula ng panliligaw at ritwal ng pasasalamat
Sabihin mo sa akin, udyok ko, paano bibigkasin
Ang iyong mga tula sa ritwal ng panunuyo?
Natigilan siya, ngumiti at saka nagwika,
“Kasama, kayraming berso na maaaring mabigkas
Ngunit ang isang ito ang aking paborito:

“Ang mga bato sa ilog ay kahalubilo ng tubig
Ang mga ulap ay sumasayaw kasama ng hangin
Hinahagkan ng kabundukan ang kalangitan
Kayakap ng mga alon ang baybayin
Humahalik sa karagatan ang mga sinag ng buwan
Ang lahat ay naghahanap ng makakasiping
Ika'y maganda sa aking paningin, bakit di ako't ikaw?
At ano ang saysay nitong pagsasalaysay ng mga halikan
Kung ikaw mismo ay hindi ko naman mahahagkan?”

KARMAGANON KAG TIGLAPUNON: MASUBO NGA MAGKAHAGUGMA

Isa sadto ka kaagahon, ayon sa sidlangan,
Tinudlo man sa akon ang Kabugwason.
Kabugwason ang inyo pagtawag
Apang ina nga bituon amo si Karmaganon,
Sambit ni Tay Uben kag may gin-istorya siya:
May magulang si Karmaganon, si Tiglapunon
Nga makita naman sa nakatundan kon kasisidmon.
Sa isa ka panahon nga mag-upod sila sa sidlangan
Ukon sa nakatundan man, imo tandaan,
Signus ina sang malain nga panahon.
May bagyo ukon sugong nga inulan,
Kay may sumpa sila nga indi mag-updanay
Bisan pa sila nagahigugmaanay.

Masubo ang kasaysayan sining duha,
Sila ni Karmaganon kag Tiglapunon.
Mga bata pa nga nailo, suno sa ginsuguran,
Sila nag-away kag si Karmaganon nagpilas
Sa ulo sang iya utod kag nagbulagay sila sang banas...
Sa kagustuhan sang mga diwata sang kahawaan
Sa paglipas ang malawig nga panahon
Liwat sila nagkit-anay,
Apang wala nagkilalahay sang ginhalinan.

Tinubuan sang pitik-mingaw sa tagsa-tagsa,
Liwat sila matam-is nga nag-updanay.

Isa ka bes, buhok ni Tiglapunon ginhusay,
Ni Karmaganon kag iya nakita
Pinalian sang pilas nga iya sadto gintuga.
Liwat sila hungod nagbulagay
kay antuson sang katawhan ang dalit
Sang sumpa nga indi dapat sila mag-updanay.
Kay sa panahon nga sila mag-upod,
May malain nga matabo nga mga bagyo kag kalamidad.
Istorya man lang ina sang amon mga katigulangan
Gina-istorya ko man sa imo, siling ni Tay Uben.

KARMAGANON AND TIGLAPUNON: STAR-CROSSED LOVERS

It was one early morning, upon the eastern skies,
Kabugwason the star was pointed out to me.
You call her Kabugwason, the Morning Star,
And that other star is named Karmaganon,
Said Tay Uben and then he told me this story:
Karmaganon had an elder brother named Tiglapunon,
The Evening Star we see upon the western skies at nightfall.
Once we see them both hanging in the east
Or together even in the west, you must remember,
It is an omen of hard times to come.
There will be storms and other disasters,
For they were cursed to never be together
Despite them being in love.

These two had a poignant story,
Karmaganon and Tiglapunon.
They were still so young when they lost their parents,
And in childish bickering, Karmaganon wounded
Her brother's head with a bolo, that they had to go
Separate ways, as the gods of the skies wished so...
So much time went by that when they met again,
They no longer knew each other, or their origins.

They had come to nurture a deep longing for one another
And thus they shared a sweet bond once more.

Once, while Karmaganon combed Tiglapunon's long tresses,
She noticed the scar on his head, the
one she caused so long ago.
And there and then, they agreed they must part ways
Otherwise mankind would suffer hardship
From the curse that they must never be together.
For if they did, bad things would ensue,
Storms and calamities and disaster.
But this is just a tale told to us by our forebears
And I now share this story with you, said *Tay Uben*.

KARMAGANON AT TIGLAPUNON: SAWING MAGSING-IROG*

Isang madaling araw, sa kalanitan ng silangan,
Itinuro sa akin ang bituing Kabugwason.
Tawagin mo siyang Kabugwason,
Habang ang isa pang bituing iyon ay si Karmaganon,
Sambit ni Tay Uben at saka niya isinalaysay:
May kuya si Karmaganon, si Tiglapunon
Na makikita sa kanluran sa pagsapit ng gabi.
Kapag nakita natin silang dalawa sa silangan
O sabay na nasilayan sa kanluran man, tandaan,
Pangitain iyan ng parating na masamang panahon.
Mga bagyo, delubyo at iba pang kalamidad
Dahil may sumpa na hindi sila dapat magsama
Kahit pa sila ay nag-iibigan.

Ang dalawang ito ay may sawing kasaysayan,
Sina Karmaganon at Tiglapunon.
Batang-bata pa nang sila'y Maulila, at nang dahil
Sa musmos na bangayan, nataga ni Karmaganon
Ang ulo ng kanyang kapatid, at sila'y nagkawalay ng landas
Dahil na rin sa kagustuhan ng mga diwata ng kalanitan.
Sa paglipas ng mahabang panahon, muli silang nagkita

---

* Batay sa isang lumang kwento ng pag-ibig mula sa mga Tumandok ng Sentral Panay.

Ngunit di na sila magkakilala't walang malay sa pinagmulan.
Umusborg ang pagnanasa sa isa't isa
At muli silang namuhay sa matamis na pagsasama.

Isang beses, habang sinusuklay ni Karmaganon
Ang mahabang buhok ni Tiglapunon, kanyang nakita
Ang pilat mula sa taga na noon ay kanyang nagawa.
At doon din ay nagkusa silang maghiwalay ulit
Dahil sangkatauhan ang papasan ng pasakit
Sa sumpa na hindi sila dapat na magsama.
At sa sandaling sila'y magkapiling,
Masama ang magaganap, bagyo, kalamidad at delubyo.
Ngunit ito'y salaysay lamang ng ating mga ninuno
Na aking inilalahad din sa inyo, ani Tay Uben.

PANG-AGAW SANG DUTA SA MGA TUMANDUK

Diri ang amon kabuhi—
sa Milagrosa, Karatak, Malido,
lunga, mga melon
kag ulutanon,
mga ilahas nga mapangayam,
kasubaan nga may mga sili,
kag wala sang mga serpente nga nagahambal.
Si Datu Labawdunggon kag si Matang-ayon,
nagaanggaanay sa latagon
nga ginahabol ang kalangitan.

Sang isa ka adlaw may mga serpente nga naghambal:
“bawal ang mangabuhi diri,” siling nila,
kag ang ini nga kadutaan sang kabuhi,
gindeklarar nga kalayo sang impyerno
sang nagalupok nga mga bomba
kag sang nagapanglапos nga mga bala...
Ang mga ayam sining gyera
nga napanaptan sang panit sang serpente
ang naga-ayam sang mga tawo.

May mga dumuluong nga nagasulod
sa ila ginatawag nga paraiso,
may notisya nga mabasa:
“Halong sa talang nga mga bala!”

LANDGRABBING OF TUMANDUK ANCESTRAL DOMAIN

Our life is here—
in Milagrosa, Karatak, Malido,
sesame seeds, melons
and edible greens,
the wilds to hunt,
rivers with eels,
and without those talking serpents.
Datu Labawdunggon and Matang-ayon
made love in the meadows
and covered themselves with sky.

Then one day the serpents spoke:
“It is forbidden to live here,” they said,
and this land of life
was declared a fiery hell
of exploding bombs
and piercing bullets...
The dogs of war
in serpent’s skin
went hunting people.

To strangers who enter
their so-called paradise,
a notice is read:
“Beware of stray bullets!”

PANGANGAMKAM NG LUPANG NINUNO NG MGA TUMANDUK

Narito ang aming buhay –
sa Milagrosa, Karatak, Malido*
linga, mga melon
at mga gulay,
mga ilang para sa pangangaso,
mga ilog na may kasili,
at walang mga ahas na nagsasalita.
Sina Datu Labawdunggon at Matang-ayon
ay nagtalik sa malawak na kaparangan
at kinumutan ang sarili ng kalangitan.

Ngunit isang araw, ang mga ahas ay nagsalita:
“Bawal ang mabuhay dito,” anila,
at ang lupaing ito na sagana sa buhay
ay idineklarang apoy ng impyerno
ng mga sumasabog na bomba
at tumatagos na mga bala...
Ang mga asong-ulol ng digma
sa ahas na balatkayo
ay nanugis ng tao.

---

* Milagrosa, karatak, ay malido mga tradisyunal na uri ng bigas.

Para sa mga dayo
sa tinagurian nilang paraiso,
ang paalala ay mababasa:
“Mag-ingat sa mga ligaw na bala!”

PURIWAN NA KAMO MANARUKMAY

Magpatumbayag
oka't yabon
Tunda do't parina,
Parina manug-alinton
Alintuni doy si Sindaan¹
Alintuni doy si Babailan²
Sunod ka sa hayahay
Sunod ka sa ugayong
Sunod ka sa hagashas
Puriwan na kamo manarukmay
Puriwan kamo mang-agaw lupa
Bawion namon ang kahilwayan...

---

1 Pangalan ng sinaunang Babailan.

2 Sinaunang manggagamot, na pinapaniwalaang isang midyum sa pagitan ng mga espiritu at tao.

INDI NA KAMO MAGKAHISA

Maglupad ka
akon Abyan,
Tungdi ang magpatunda
tungdi ang manugpaalinton
Paalintuni si Sindaan
Paalintuni si Babailan
Magsunod ka sa hangin
Sunod sa ugong
sunod sa hagashas
Indi na kamo magkahisa
indi kamo mang-agaw sang lupa
Bawion namon ang kahilwayan...

STOP YOUR ENVY

Fly now
my Friend,
Let them be forewarned
Let them know
Let Sindaan know
Let the Babailan know

Follow the wind
follow its moan
follow the rustle

Stop your envy
Stop grabbing our lands
We are taking back our freedom...

HUWAG NA KAYONG MAG-IMBOT

Lumipad ka
Aking Kaibigan,
Humayo't magbabala
Humayo nang malaman nila
Ipaalam kay Sindaan
Ipaalam kay Babailan

Sundan mo ang hangin
Sundan ang ugong nito
Sundan ang kaluskos

Huwag na kayong mag-imbot
Huwag agawin ang aming lupa
Babawiin namin ang kalayaan...

DUTA'NG GINAPAKIG-AWAYAN

(*Halad sa mga Tumanduk sa Sentral Panay*)

Amon yani'ng duta, hinantal sang kabukiran
Dugo sang kabuhi, 'gailig sa kasubaan
'Galiad ang Pan-ay, Halaud sa nabagatnan
Tarooytoy kag Aklan, dapit ayon sa aminhan
'Gatindog ang Baloy, ang pusod sang Natung-anan
May tinago'ng manggad, labing ginkahisaan
May tinago'ng likum sa iyang kapanganuran
Para sa amon lang, tuos sining kadutaan.

Amon yani'ng duta, duta'ng ginpanginmatyan
Ini ang kabuhi, sang pilak indi matumbasan
Unod sang kaliwat, natahi sa kasaysayan
Tambok sinning duta, tul-an sang katigulangan
Tagsok man sinning budyak, saksi yana'ng awan-awan
Sumpa sang Kamandag, ang hilu ni Kamatayan
Kilat pa sa Angas, talibong ni Amag-iran
Ugong sang abangay, pa-huod sa kamatuoran

Amon yani'ng duta, dutang ginpakig-awayan
Daragangang' Tumandok, inanak sang Kadatuan
Datu Humadapnon, Labawdunggon nga busalian
Pagkit sang maragtас, may rebelyon sang babailan
Tumandok sa bukid, sang balud gindingutan

Kasahi'ng mangunguma sang kabuhi ginbuhsan
Sa pagsulong namon sining bag-ong kahublagan

Kaaway sa sahi, tuso, sakon, tampalasan
Kadalok sa manggad, 'gasabwag sang kahalitan
Sinda sang bululakaw, lay-ab sa kagub-an
Dinaguob sang bomba, litik sang kabukiran
Siyaw sang ila mata, indi naton malimtan
Balatik sa langit, bakunawa'ng hakaban
Lahi'ng dumuluong, may ayam nga ginbuy-an
Kita ang ginatabog, nga walay kahilwayan!

Ah, linte sa langit, panindugan sang Nausan
Alimpuros sang buhawi, kalautan batuan
Kusog sang Halaud kag Pan-ay sa likuran
Isabod sa Aklan, ang suba sa naaminhan
Daganas sang baha sa kaaway magapukan
Halin sa minilyon nga tinulo sang ulan
Ining paghimakas, inaway nga malawigan
Padayon ang makot sang banggianay ginagatungan!

Huwaaa! Hawa, palayo, kalahi ni Lagan-lagan
Ayam sang dumuluong nga sang manggad hakugan
Hawa! Kasahi ni Roosevelt, 'gaulon sa bulawan
Karab sang kalayo, indi gid ninyo mapunggan
Usbong sining dumot, baga sang sidlangan
Kami magabato kay wala man sang sandigan
Kamo ang lutuson, bangud di-makatarungan
Di kami magpalupig, indi tubtub san-o man!

THE LAND WE FIGHT FOR

(*For the Tumanduk, the indigenous people of Central Panay*)

This is our land, mountains in heaps and rows
Our lifeblood, running through the rivers
Pan-ay is arched, Halaud river to the south
Tarlooytoy and Aklan rivers, leaning to the north
Mount Baloy stands, the navel of the central highlands
It shrouds treasures, alas, envied by many
A secret well-kept in its skies
That belongs us solely, as decreed by this land.

This is our land, defended to the death
This is our life, priceless beyond fortunes
The flesh of generations, entangled in its history
This land is fertile with bones of our ancestors
By the spear *budyak*, as witnessed by the skies
The curse of Kamandag tree, Death's poison
Even lightning in Mount An-gas, the bolo of Amag-iran
The moans of *abangay*, all attest to this truth

This is our land, the land we fight for
Daragangang' Tumanduk, offspring of fearless fighters
Datu Humadapnon, Labawdunggon the brave,
Engraved in annals, uprisings of the Babailan

The Tumanduk in the mountains, deprived of plains to till
Kindred peasants who offer their lives
As we advance this new resistance

Our class enemies, cunning, cruel oppressors
Covetous of riches, they sow disasters
Like seething meteors, they raze the forest
With incessant bombing, until the mountains crack
Their scorching eyes, etched in our memory
In the sky, Balatik aims at the greedy Bakunawa
These foreign aggressors who unleash dogs of war
To force us out and strip us of our freedom!

Ah, lightning in the heavens, Mount Nausan's stance
Tempest and cyclones, to fight these evils
The fierce Halaud and Panay from behind
Encircling with Aklan, the rivers in the north
The roar of torrents crashing the enemy
From millions of raindrops
Of this struggle, and protracted battle
The fires of war continue to blaze!

Huwaaa! Leave, be gone, you traitors like Lagan-lagan
War dogs of foreign aggressors, hungry for treasures
Leave! You of Roosevelt's blood
Men who rest their heads on gold
Never could you douse this raging fire
The fog of our fury, embers in the eastern skies
We fight, for we have but ourselves to depend on
You will be defeated, for you indulge in injustice
We will never be conquered, not today, not ever!

LUPANG IPINAGLALABAN

(*Alay sa mga katutubong Tumanduk ng Sentral Panay*)

Amin itong lupa, susun-susong kabundukan
Dugo ng buhay na dumadaloy sa mga ilog
Lumiliyad ang Pan-ay, Ilog Halaud sa timog
Ilog Taroytoy at Aklan¹, sa hilagang dako
Nakatindig ang Bundok Baloy², sa pusod ng Kalagitnaan
May kayamanang itinatago at kinaiinggaan
May pinag-iingatang lihim sa kanyang kalangitan
Ito'y para sa amin lang, tuos³ nitong kalupaan

Amin itong lupa, lupaing ipinakipagpatayan
Ito ang aming buhay, di matutumbasan ng pilak
Kalamnan nitong lahi, nakatahi sa kasaysayan
Pataba nitong lupa, mga kalansay ng kanunuan
Sa tulos nitong budyak⁴, saksi itong alangaang
Sumpa ng punong Kamandag⁵, ang lason ni Kamatayan

---

1 Ang Pan-ay, Halaud, at Aklan ay mga malalaking ilog sa isla ng Panay.

2 Bukid sa uluhan ng mga ilog ng Halaud at Aklan.

3 Kasunduang kung baliin ay magdulot ng masamang pangyayari

4 Tipong sibat ng mga tumandok.

5 Kahoy na nagdudulot ng kamatayan sa sinumang makadaan sa ilalim nito

Kidlat man sa bundok Angas⁶, sundang ni Amag-iran⁷
Ugong ng abangay⁸, ang siyang nagpapatunay

Amin itong lupa, lupang ipinaglalaban
Daraganggang⁹ Tumanduk, anak ng mga Datu
Datu Humadapnon¹⁰, Labawdunggong¹¹ magiting
Tumatak sa kasaysayan, pagbangon ng babylan
Tumanduk sa kabundukan, pinakaitan ng kapatagan
Kauring magsasaka na nagbubuwis ng buhay
Sa ating pagsusulong nitong bagong kilusan

Ang kaaway sa uri, tuso, sakim, tampalasan
Gahaman sa yaman, may hasik na kapahamakan
Gaya ng liyab ng bulalakaw, ang salanta sa kagubatan
Sa dagundong ng mga bomba, nabitak ang kabundukan
Nanlilisik nilang mata, hindi natin malilimutan
Sa langit, nakaamba ang Balatik¹² sa gahamang Bakunawa
Mga dayuhang mangangamkam na nagpakawala ng mga aso
Upang tayo'y palayasin, at alisan ng kalayaan!

---

6 Bundok sa uluhan ng ilog Pan-ay.

7 Datu sa sugidanon ng mga Tumandok.

8 Pahiwatig na parating ang ulan ngunit di naman umulan.

9 May gahum, espesyal naabilidad tulad ng paglaban.

10 Matapang na lider sa epiko ng Tumandok.

11 Sa epiko, datu na nakatira sa uluhan ng Pan-ay.

12 Konstelasyon, isang kahulugan: kasangkapan para sa pangangaso ng baboy ramo

BALATIK!

...Matalom ka nga tagsok sa tutunlan
Sang bakunawa nga hakaban!
Sin-o'ng makapugong sa pagpanalutog sang bulan?
Sa pagpabara sang palay nga binhi
Para sa bugana nga alanyon?

Sin-ong mangahas magpugong
Sang madugay na naton nga handum?
Pundaron ang gahum,
Para sa kahilwayan naton!
Balatik, balatik sa kagub-an,
Sangkap ka sang pumuluyong pigos kag ginahimuslan.
Armas sang masa sa inaway gerilya,
Likum nga nakasangat, sang kaaway indi makita.
Saksi ang mga alayaw,
Hugom sang paglaom, nagtugob sa katalunan.
Aligmat ang tanan nga igbalatyag...

Huo – kay may hugom ang kalayo
May tamsak ang tubig sa sapa
Nagapanunlog ang pispis nga dulungan
Kag sa paglagtik sang mga gawgaw sa lupa
Sa hinantal sang darag sa dalid sang agupanga

Magasanting ang taning nga balagon

Sang liad sang balatik magapisik—ang hangin kiharon
Sibat kag isi nagahagunos—nahulak
Halin sa pakil lumupad
Ginatultol ang dughan sang kaaway
Isalop tubtob urungan ang iya paghansak!

Sin-o ang mangahas magpugong sa aton
Sin-o man magsuyod sang talon kag lupa nga ila agawon
Pat-ud nga magadul-ong sang ila kamatayon
Sa mga prenteng gerilya sa isla
Nga may inspirasyon sang Waling-waling nga magayon!

BALATIK!

...You are the sharp pike thrust down the gullet
Of the gluttonous Bakunawa!
No one can stop the twilight
from surrounding the moon with rings,
No one can stop the lunar rituals of palay
For a bountiful yield.

Who dares to stifle
Our enduring aims?
To establish Red power
Towards our liberation!
Balatik, balatik of the forest,
You are one with the exploited and oppressed.
A weapon of the masses in this guerilla war,
Hanging secretly, unbeknownst to the enemy.
The *alayan* trees stand as witness
As the air of hope enshrouds the wilderness.
All the senses are awake...

Yes—for fire has its reek
Waters in the stream have their trickles
The *dulungan* bird warbles with its eerie cry
And with the crackle of dried twigs upon the earth

Piles of rotting leaves upon the roots of the *agupanga*
These impenetrable woodvines grow tense

The arch of the balatik snaps—slicing the wind
Spikes and spears shriek—provoked
Released by the trap's swing
Set to strike the enemy's heart
Hack and pounce up to the spear's grip!

Who dares to stop us?
Those who scrounge these wilds for lands to seize
Are sure to meet their death
Within the island's guerilla fronts
Inspired by Waling-waling the beautiful!

BALATIK!

...Ikaw ang matalas na laslas sa lalamunan
Ng gahamang Bakunawa!¹
Sino'ng makapipigil sa takipsilim
sa pagputong ng korona sa buwan?
Sino'ng makapipigil sa ritwal ng pagbibilad ng palay
sa liwanag ng gabi
Para sa masaganang ani?

Sino'ng mangangahas na sumupil
Sa ating matagal nang hangad?
Ipundar ang Pulang kapangyarihan
Para sa ating kasarinlan!
Balatik, balatik, ng kagubatan,
Kaisa ka ng bayang api at pinagsasamantalahan.
Armas ng masa sa digmang gerilya
Lihim na nakaangat, lingid sa kaaway.
Habang saksi ang mga punong *alayaw*²
Sa ihip ng pag-asa na sumasaklaw sa ilang.
Mulat ang lahat ng pandama...

---

1 Sa mga kwentong Tumandok, ito ang kosmikong serpyente na lumalamon sa buwan kung may *eclipse*.

2 Kahoy sa gubat na may mabangong bulaklak ngunit kung direktang amuyin ang bulaklak ay masyadong malansa.

Oo—pagkat may amoy ang apoy
May tilamsik ang tubig sa sapa
Humihibik ang ibong *dulungan*³
At sa paglagatik ng mga tuyong sanga sa lupa,
Tumpok ng mga bulok na dahon sa ugat ng *agupanga*⁴
Mangangatal ang masinsing mga baging

Ang liyad ng balatik ay pipitik—hihiwain ang hangin
Mga sibat at talim ay hahagupit, nasaling
Mula sa *pakil*⁵ ay lumipad
Nakaasinta sa dibdib ng kaaway
Pagsaksak ay itarak hanggang sa puluhan!

Sino'ng mangangahas na pumigil sa atin?
Sinumang sumusuyod sa mga ilang at kalupaan
upang mangamkam
Ay tiyak na maihahatid sa huli nilang hantungan
Sa saklaw ng mga larangang gerilya nitong isla
Na may inspirasyon ng Waling-waling⁶ na maganda!

---

3 Isang ibon na may tunog na parang nagulat na tao.

4 Isang klase ng kahoy sa kagubatan.

5 Bahagi ng balatik, ang kurbang nakayuko upang matapon ang sibat.

6 Mailap na bulaklak sa gubat; ito ang tawag kay Nay Corning, Coronacion “Waling-Waling” Chiva, rebolusyonaryong martir ng Isla ng Panay. Ipinangalan sa kanya ang rehiyunal na kumand ng New People’s Army (NPA).

INAWAY BANWA
PEOPLE'S WAR
DIGMAANG BAYAN

PØEM

Take a piece of cassava crop,
Our bread, a fruit of labor and war
Break it in two-halves—
For you and me,
Moistened with vinegar
Dipped in table salt,
And give the rest
To the naked children—
In some other roads
Our bodies replete completely
With energy of the forest,
The verticals of waterfalls and trees,
The horizontals of rice fields in the plains
There is fragrance in the wind,
A soothing bath in the wild rain,
There is power in the sunshine
Our bodies and hands are complete
To carry these weapons to rebuild!

TULA

Isang pirasong balinghoy
Tinapay ng dukha, pinagpawisan
sa gitna ng digma
Hatiin sa dalawa—
Para sa iyo at para sa akin,
Isawsaw sa suka
Lagyan ng asin,
Ang iba pa ay ibigay
Sa mga batang hubo—
Sa iba pang mga lansangan
Hayaang maging sagana ang ating katawan
Sa sukdlang sigla ng kagubatan
Sa andana ng mga talon at puno
At panginorin ng mga palayan sa kapatagan
May halimuyak sa hangin,
Maginhawang paliligo sa ulang ilang,
May lakas sa sinag ng araw
Ang ating katawan at mga kamay ay handa na
Upang tanganan ang mga sandata
Upang muling itindig ang daigdig!

WHEN THE EYES OF CHILDREN

when the eyes of children
are filled with innocence no more
for they know who their fathers' enemies are
and the hearts of the old
are filled with anger and hate against intruders
can peace rest in them?

when they can't speak
and hunger is overwhelming
tell them of your comfortable peace
you will know
they can't hear you
they can't speak to you.

now they take the road of guns
to get back their lands
protect their homes and villages
against state violence
against the laws that honor landgrabbers
now they can speak to you.

they can laugh and sing
as this war rages on

they know peace
and tell you:
they are on the road of guns
to eliminate the root causes
of hunger and war

the road of guns
is the road of peace.

KAPAG ANG MGA MATA NG MGA BATA

kapag ang mga mata ng mga bata
ay inalpasan na ng kawalang-malay
dahil alam na nila kung sino ang kaaway
ng kanilang mga ama
at ang puso ng matatanda
ay napupuno ng poot at suklam
para sa mga dayuhang lapastangan
mananahan ba sa kanila ang kapayapaan?

habang sila'y walang tinig
at naminilipit sa gutom
ipangangalandakan ninyo
ang inyong maginhawang kapayapaan
mababatid ninyo
na hindi nila kayo naririnig
at sila'y hindi makapagsalita.

ngayong sila'y nag-aarmas
upang bawiin ang lupang pinagpaguran
upang ipagtanggol ang kanilang mga baryo at tahanan
laban sa karahasan ng estado
laban sa mga batas na pabor sa mga mangangamkam
mayroon na silang sinasabi sa inyo.

maaari na silang tumawa at umawit
habang ang digmang ito ay nagngangalit
gagap na nila kung ano ang kapayapaan
at sasabihin nila sa inyo:
na sila'y nag-aarmas
upang bunutin ang ugat
ng gutom at digma

sila'y nag-aarmas
para sa kapayapaan.

APIRMASYON

walay hinalung-ong ang tingulan sa ginadala sini
nga pamensaron sa mga mangunguma—
indi sa katugnaw kon aga, kay masagang ini
sang mainit nga sara-sara
bisan pa kulang sa kalamay;
kundi sa kon bala tingulan na gid man ayhan
nga makasustenir ang tubig sa panguma?

segi, ibundak mo, ulan, ang imo pagtupa!
tumuha ang bagtik kag kaging nga lupa
sa kabukiran kag kapatagan
magasaot ang mga dahon
magakiay ang kalubihan kag kawayanan
segi, ibundak ang bugana mo nga tubig!

walay hinalung-ong ang tingulan
sa ginadala sini pamensaron sa mga mangunguma—
indi sa pagluntad naman sang karigam
kabuhi na nila ang lao kag malunang nga dalanon
kundi ang pamensaron nga indi na mabayran
sang iya arkila sa duta, ang interes sa utang
bangud halit sang El Niño, inutil ang ayuda sang gubyerno
samtgang nagbarangisi ang mga komersyante-usurero
mga agalon nga mayduta nga nagakaka sang produkto

segi, pataasa pa ang ang panukot ninyo
tanan, sa binhi, abono... kag bayad sa arkila sa duta;
ngaa kinahanglan pa sila nga mangutang kag himuslan
nga sila man ang nagapangabudlay sa talamnan?

ngaa mangunguma ang magtrabaho samtang
nagahulat lang ang mga agalon kag mga usurero?
ngaa mga mangunguma kag pamilya nila ang magutom
samtang sila ang nagakahidlaw sang lunang,
sang pilapil, sang banglid, sang arado, sang tagad,
sang pisaw... agud mabunghay ang lupa kag magpanggas
tubtub magpanugdo ang mais, ang palay, ang gabi,
ang balinghoy, ang kamote, ang langka,
ang kalabasa, patani, hantak, ang kadyos...

samtang padayon ginaagawan sang lupa nga ulumhan,
ang balay wawha ang mga dingding, nagatulo ang atop,
buslot ang salog, gubaon ang hagdan, wala
sang maayo nga pinggan, gupat ang hiligdaan...

segi, mag-ulang ka, ulan kay kami ang mangin baha
nagaalsa, nagasalakay upod sa lunang kag mga rurok,
nga magdulhay agud mabag-o ining katilingban, nagalupok
kay kami ang rebolusyon sang subong nga panahon!

AFFIRMATION

the rainy season is unaware of the apprehension it brings to peasants
not because of the cold mornings, for these can easily be warmed
by cups of hot *sara-sara*, even if there's not enough sugar;
they are troubled thinking, now that the rains are here
perhaps there would be enough water for the fields?

go on, rain, and let your heavy waters pour!
drench the parched and arid soil in the mountains and the plains
let the leaves dance, make the coconut and bamboo trees bow and bend
go on and let pour your bountiful water!

the rainy season is unaware of the apprehension it brings to peasants
not because of the dirt that dwells anew
for they've lived their lives amid these mudied paths
they are troubled thinking of debts they cannot pay
land rents and interests for borrowings
since crop failures due to El Niño, government aid is useless
while traders and usurers do nothing but smirk
and landlords gobble up all the yield
go on, raise your exactions even higher,
for everything, for seeds, fertilizers...and rent collections;
for their toil, peasants incur debts, get swindled
the tillers sweat while masters and usurers just sit and wait.

why must peasants and their families starve?
when they could only dream of mud,
of paddies, slopes, plows and hoes,
and pikes, to make the soil fertile and sow,
until there sprout the corn, the palay, the taro,
the cassava, the sweet potato, the jackfruit,
the squash and varieties of beans...

while landgrabbers continue to deprive them of their keep,
in their homes, thin walls are dilapidated, roofs leak,
floors are filled with holes, the steps need repair,
they own no decent plates and the beds are crippled...

go on, rain, and pour some more, until we turn into a flood
we will rise up, attack, along with the mud and peaks
that will merge to change society, an explosion
for we embody today's revolution!

APIRMASYON

hindi alam ng tag-ulang ang dala nitong pagkabalisa sa mga magsasaka
hindi dahil sa dala nitong ginaw tuwing umaga,
sapagkat maampat ito ng mainit na *sara-sara*, kahit na kulang sa asukal;
sila'y napapaisip, hindi ba't tag-ulang na rin lang naman,
marahil sapat-sapat na ang tubig para sa pagsasaka?

sige, ibuhos mo, ulan, ang iyong pagbagsak!
ibabad ang tigang at matigas na lupa sa kabundukan at kapatagan
iindak ang mga dahon, yuyugyog ang kanyugan at kawayanan
sige, ibuhos mo ang iyong masaganang tubig!

hindi alam ng tag-ulang ang dala nitong pagkabalisa sa mga magsasaka
hindi dahil sa muling panahanan ng dumi
sapagkat buhay na nila ang luwad at maputik na daan
sila'y napapaisip at nag-aalala na hindi mabayaran
ang kanilang upa sa lupa at interes sa utang
dahil sa pinsala ng El Niño, inutil ang ayuda ng gobyerno
habang pangisi-ngisi ang mga komersyante-usurero
at mga panginoong maylupa na lumalamon sa produkto

sige, itaas pa ang singil ninyo
sa lahat, sa binhi, abono...at sa upa sa lupa
bakit kailangang sila'y mangutang at isahan
gayong sila naman ang nagpapagal sa sakahan?

bakit magsasaka ang nagtatrabaho habang
naghahintay lang ang mga amo at usurero?

bakit magsasaka at pamilya nila ang gutom
gayong sila ang naghahangad sa putikan,
sa pilapil, sa dalisdis, araro at bareta,
sa *pisaw*, upang tumaba ang lupa at maghasik
hanggang sa umusbong ang mais, ang palay, ang gabi,
ang balinghoy, ang kamote, ang langka,
ang kalabasa, patani, sitaw, at kadyos...

habang patuloy silang inaagawan ng lupang sakahan,
sa kanilang mga tahanan, wasak ang mga dingding,
tumutulo ang bubong, butas-butas ang sahig, giba ang hagdan,
walang maayos na pinggan, pilay ang higaan...

sige, bumuhos pa, ulan, sapagkat kami ay magiging baha
mag-aalsa, sasalakay kasama ng putik at mga rurok
na magbubuklod upang magbago itong lipunan, pumuputok
sapagkat kami ang rebolusyon sa kasalukuyang panahon!

MAKIG-ISA HAWANAN ANG DUTA SA PAGTUGDO SANG PALAABUTON

patubuon naton ang mga pakpak
kag kita ang maglupad sa buhawi
palig-una ang dughan sa pagsagang
sang mga bronse kag tingga nga bala
hakson naton ang mga prinsipyo
sahi sa sahi, armas sa armas
masingki ining banggianay—

wagkusan sang hugot kag tingub
ang aton armado nga mga butkon
kon kita magpaisa-isa lang,
mumho lang kita nga paliron
ukon sang agila kita ang lamunon
ibayaw ang nagaisa nga mga butkon
katulad sang paghumlad
sang palay nga kalangkang
kag makig-isa sa mga mamumugon—

ilupad ang mga pakpak sang kahilwayan
isinggit ang aton nga paghiliusa
ihan-os ang aton bug-os nga kusog
kaangay sang mabaskog nga unos
sa pagdugmok sa makasahi nga kaaway

indi bala kita ang naghawan sang kabukiran?
indi bala kita ang nagapanggas
sang tagsa ka uyas sang paglaum?

hilwayon ang aton pamensaron
kag ang armas, kaangay sang tagad
idusak sa dughan sang sistemang mapang-ulipon
makig-isa kag hawanan ang duta
sa pagtugdo sang masanag nga palaabuton!

LET US CLEAR THE LANDS AND REAP THE FUTURE

let us grow wings
and fly into whirlwinds
make our bosoms strong to brace
against the bronze and lead of bullets

let us embrace our principles
class to class, arms to arms
the struggle is intense—

let us bind firm and solid
our arms with weapons
for if each of us should fight alone,
they can easily whisk us away like crumbs
or we would only be devoured by eagles
let us spread our linked up arms
as we do with the grain
we let dry in the sun
let us stand with the working class—

let the wings of freedom fly
shout of our unity
strike with our whole strength
just as a ruthless storm

to crush the class enemy
we have made clearings in the mountains,
we have sowed each grain of hope.

let us free our minds
our weapons, like hoes and pikes
we must lunge into the heart of the oppressive system
come join us, let us clear the lands
and reap a bright future.

MAKIISA'T HAWANAN ANG LUPA SA PAG-USBONG NG BUKAS

magpatubo tayo ng mga pakpak
at tayo'y lumipad sa buhawi
patatagin ang dibdib sa pagsalag
sa mga bronse at tingga ng bala

yakapin natin ang prinsipyo
uri sa uri, armas sa armas
maigting itong tunggalian—
bigkisin nang mahigpit at masinsin
ang ating mga armadong bisig
kung tayo'y paisa-isa lamang,
mumo lang tayo'y pipitikin
o tayo'y lalamunin lang ng agila
ilahad ang pinag-isang mga bisig
gaya ng paglaladlad
ng palay na ibibilad
at makipagkaisa sa mga manggagawa—

paliparin ang mga pakpak ng kalayaan
isigaw ang ating pagkakaisa
ibigwas ang ating buong lakas
kagaya ng mabagsik na unos
sa pagdurog sa makauring kaaway

hindi ba't tayo ang naghawan sa mga bulubundukin?
hindi ba't tayo ang naghasik
ng bawat butil ng pag-aso?

palayain ang ating isipan
ang armas, kagaya ng asarol at bareta
ay itarak sa dibdib ng sistemang mapang-alipin
makiisa at hawanang lupa
sa pag-usbong ng maaliwalas na bukas.

MOUNTAIN HAS LIFE*

Mountain has life, and keeps lives on her bosom★1
She speaks, she cries, listen to the silence of waters
Below her feet, the echoes inside her caves,
Hear her fables and songs under the shade of the trees,
See the mountain tears, kept hidden below for years
See the people's feudal bondage, the foreign plunderers—
But mountain has life, and from cliffs and valleys on her side,
Lies resistance, a strength that feeds from the hopes of dawn
Conquering fears, submissions, and throws itself a power to reckon
Those peasant huts that cling to a distant slope,
House a heroic people fighting for their lives and land
Like a rivulet flowing through the valley but a gathering force
Like trees rooted to earth they silently grow amidst the stones,
They upsurge to the heavens, in constant search for the sun
The mountain whispers the scale and magnitude
of people's struggle—
The raging protracted people's war.

---

* Ang orihinal na tula ay lumabas sa *The Manila Times*, March 5, 2016 .

MAY BUHAY ANG BUNDOK

May buhay ang bundok, mga buhay na inaaruga sa kanyang dibdib
Siya'y nangungusap, tumatangis, dinggin ang katahimikan ng tubig
Sa kanyang paanan, mga alingawngaw sa kanyang yungib,
Pakinggan ang kanyang alamat at awit sa lilim ng kakahuyan,
Masdan ang luha ng bundok na pinanatiling lingid sa paglipas ng taon
Masdan ang sambayanan sa tanikalang pyudal, ng dayuhang mandarambong—
Ngunit may buhay ang bundok, sa mga talampas at lambak sa kanyang tagiliran
Nananahan ang pagbabalikwas, lakas na kinakandili ng pag-aso ng bukang-liwayway
Na nananaig sa takot, pagsuko, at sa sarili'y nag-aalay ng kapangyarihang sandigan

Yaong mga dampa ng magsasaka na nakasandig sa malayong dalisdis,
Ay tahanan ng dakilang masa na nakikibaka para sa kanilang buhay at lupa
Gaya ng batis na umaagos, tumatagos sa lambak ngunit nag-iipon ng lakas
Gaya ng punong nakaugat sa lupa, tahimik na tumatayog sa pagitan ng bato
Pumapailanlang ito sa kalangitan, sa pamalagiang pagtunton sa araw
Ibinubulong ng bundok ang antas at lakas ng pakikibaka ng sambayanan—
Ang dumadaluyong na matagalang digmang bayan.

UPLAND

Who owns you but the calloused
Hands with protruding veins
That cared for you
And lived for years in your seasons
As you offered them gifts
Of their hard, tortuous labor

Who owns you? Absolutely not
The fascist generals and their men
With iron hands who cracked your earth
Pierced your heart
With fires, bombs and bullets,
They bled you dry and lifeless.
Remember the billboard:
“Beware of stray bullets!”

Who owns you but the peasants
Whom their forebears were buried
Here and their bones and ashes
Nourished your earth crust
And as history written in their memory
Pledges this solemn truth...
These peasants will not abandon you
They are defending life in you!

BULUBUNDUKIN

Sino ang nagmamay-ari sa iyo kundi
Ang mga kamay na pasmado at kinakalyo
Mga kamay na sa iyo ay nag-aruga
At ilang taon na nabuhay
sa iyong mga tag-ulang at tag-araw
Habang inaalayan mo sila ng mga biyaya
Para sa kanilang pagal at paggawa
Sino ang nagmamay-ari sa iyo?
Hinding-hindi ang mga pasistang heneral
At ang kanilang mga tauhan
Na may kamay na bakal
Na tumibag sa iyong lupa
Sinaksak nila ang iyong puso
Ng apoy, bomba at punglo,
Hanggang sa matuyot at maupos ang iyong sigla.
Ipinapaalala pa ng mga karatula:
“Mag-ingat sa mga ligaw na bala!”
Sino ang nagmamay-ari sa iyo kundi ang mga magsasaka
Nakahimlay sa iyo ang kanilang mga ninuno
Ang kanilang mga abo at kalansay
Ang esensya ng iyong kaibuturan
At habang ang kasaysayang nakaukit sa kanilang alaala
Ay tapat sa taimtim na katotohanang ito...
Hinding-hindi ka lilisanin ng mga magsasaka
Ang buhay na nasa sa iyo ay ipagtatanggol nila!

THE MOUNTAIN IS OUR BEACON

The mountain is my beacon
Towering high, standing ageless,
And knocking the skies.
Gathering the winds,
Clouds and catching the rain
Hail, you ridge of Mt. Madyaas
Statue of unknown heroes
That fought for true freedom
From generation to generation
And keeping still, in your bosom,
Memories of past people's guerrillas
Strong refuge of resisting souls
And now, growing in her wilds
New generation of flowers—
The youth has to come in their own time
Following the lead of the older ones
The revolutionary struggle goes on
And the mountain is our beacon.

ANG BUNDOK ANG ATING TANGLAW

Ang bundok ang aking tanglaw
Nagpapakatayog, walang kupas ang tindig
At inuuntog ang kalangitan
Sinasagap niya ang simoy
Mga ulap at ang ulan,
Saludo sa iyo, dalisdis ng Madyaas
Bantayog ng mga di-kilalang bayani
Na nakipaglaban para sa tunay na kalayaan
Sa bawat salin ng salinlahi
Habang pinananatili sa iyong dibdib
Ang mga alaala ng nakaraang mga gerilya ng bayan
Matatag na moog ng mga naghabalikwas
At ngayon, umuuusbong sa kanyang mga ilang
Ang bagong henerasyon ng mga bulaklak—
Kabataan ay sasampa sa kanilang sariling panahon
Upang sundan ang nasimulan ng mga nakatatanda
Magpapatuloy ang rebolusyonaryong pakikibaka
At ang bundok ang ating tanglaw.

WE ARE AN OPEN SECRET

We are an open secret
Of the masses
Delicately kept in their
Wounds of slavery
We complete the meaning
Of their existence
A bead of hope
For their emancipation
Through a protracted
people's war
Of all the spirits
longing to be free...

We are an open-secret
Of the masses
Alive and nurtured
In their passions and dreams
To own back these lands
And feed the hungry,
We are the spreading light
And have no bodies
The enemies to hold,
To strangle, to defeat.

TAYO'Y LANTAD NA LIHIM

Tayo'y lantad na lihim
Ng masa
Pinakaiingatan
Sa mga sugat ng kanilang pagkaalipin
Nilulubos natin ang kahulugan
Ng kanilang pag-iral
Isang butil ng pag-asaya
Para sa kanilang kasarinlan
Sa matagalang digmang bayan
Ng lahat ng kalooban
Na naghahangad ng paglaya...

Tayo'y lantad na lihim
Ng masa
Binubuhay at inaaruga
Sa kanilang silakbo at mithiin
Upang bawiiin ang mga lupain
At pawiin ang kagutuman,
Tayo ang lumalaganap na liwanag
Na walang katawang
Mahahawakan ng kaaway,
Di masusupil, di magagapi.

FOREST WITHIN ME

There's a forest
Inside of me, Red
And every tree is sacred
The herbage smells
A morning freshness
And every leaf dances
To the blending bird songs
I feel the forest growing
When the enemies break
And the Red guerrillas are home
In their secret refuge
Well-kept along unnamed rivers
Like a sun devoured by the ocean
During sunsets
There, militant songs
Are heard.

GUBAT SA AKING LOOB

Mayroong gubat
Sa aking loob, Pula
At bawat puno ay banal
Mga palumpong ay samyo
Ng sariwang umaga
At bawat dahon ay sumasayaw
sa saliw ng awit ng mga ibon
Nadarama ko ang pagtubo ng gubat
Kapag kaaway ay kumakalas
At Pulang gerilya ay nananahan
Sa kanilang sekretong kanlungan
Pinakaiingatan sa mga ilog na walang pangalan
Gaya ng araw na nilalamon ng karagatan
Tuwing takipsilim
Doon, mga awit ng paglaban
Ay mapapakinggan.

THE ENEMY INTRUDES THE SILENT ENCHANTED WOODLAND

The enemy intrudes
the silent enchanted woodland
unwittingly—but,
There are eyes behind the foliage
And listening ears on the ground,
Green leaves that throw
A biting itch and pain,
Entwining vines that set to entrap,
A poison shrub, a nectar that blinds
And that legendary red rose
That glistens, even at night
The enemy hunts to destroy...

As the enemy hunts the forests
and pollutes the air with
Smokes and gunpowder
Wild orchids may welt
But he will ultimately meet his defeat
The vines are his death throes
The forest itself his graveyard
And legendary red rose may die
But the enchanted woodland
Remain as ever.

NANGHIHIMASOK ANG KAAWAY SA MAHIWAGANG KAKAHUYAN

Nanghihimasok ang kaaway
Sa tahimik, mahiwagang kakahuyan
Di malay—ngunit
May mga mata sa likod ng sukal
At mga taingang nakikinig sa lupa,
Luntiang dahon na nagpapakawala
Ng nangangagat na kati at hapdi.
Pumupulupot ang mga baging upang maging patibong
Lasong palumpong, dagta na bumubulag
At ang maalamat na pulang rosas
Na kumikinang, kahit sa gabi
Pinaghahanap ng kaaway upang durugin...

Habang ginagalugad ng kaaway ang gubat
At nilalason ang hangin
Sa mga usok at pulsura
Maaaring malanta ang mga layas na orkidya
Ngunit sa huli, masusumpungan nila ang kanilang pagkagapi
Nasa mga baging ang kanilang kamatayan
Ang mismong gubat ang kanilang libingan
Ang maalamat na pulang rosas ay maaaring mamatay
Ngunit ang mahiwagang kakahuyan
Ay mananatili.

THE NIGHT NEVER SLEEPS

The night never sleeps
She watches over travelers on the road
Who walk in the secrets of dreams
Phantoms of the naked blue dusk
The defensive war dictates the mode
Why should these unseen travelers
Have to keep themselves like trees
Hiding the elegance of their roots
But the masses knew them, their faces
Their codenames, their laughter
In every home with flickering kerosene lamps
Their doors are open, they are one in a dream...

Yes, the night never sleeps
She watches over travelers on the road
And let them rest their weariness, on her folds...

HINDI NATUTULOG ANG GABI

Hindi natutulog ang gabi

Inaantabayan niya ang mga manlalakbay sa lansangan

Na bumabagtas sa mga lihim ng pangarap

Mga multo ng dalisay na karimlang asul

Idinidikta ng depensibang digma ang moda

Kung bakit mga nakakubling manlalakbay

Ay kinakailangang magkatawang-puno

At itago ang rangya ng kanilang mga ugat

Ngunit kilala sila ng masa, ang kanilang mga mukha

Ang kanilang mga koda, kanilang mga halakhak

Sa bawat tahanang may umaandap na gasera

Ibinubukas sa kanila ang mga pintuan, sila'y isa sa adhika...

Oo, hindi natutulog ang gabi

Inaantabayan niya ang mga manlalakbay sa lansangan

At hinahayaan niyang ipahinga nila ang kanilang hapo,

sa kanyang mga kanlungan...

SONNET 103RD

The night is a friendly ally
It makes magical concealment
Of Red warriors in the defensive,
Devour me in your blackness
And keep me till the fresh morning
On that new segment of time
As the past night becomes a recollection
I see you floating, rising high in my dreams
Hear your strong voice, echoes a song
Waking me up—it's a cold morning

Now, the forest conceals us from bad eyes
As we gather some more peasant strength
While the enemy recreates and sleeps
And makes his own forced mistakes.

SONETO IKA-103

Ang gabi ay mapagaibigang kakampi
Na mahiwagang nagkukubli
Sa mga Pulang mandirigma na nasa depensiba
Lamunin mo ako sa iyong karimlan
At arugain ako hanggang sa sariwang umaga
Doon sa bagong yugto ng oras
Habang ang nakaraang gabi ay naging alaala
Nakikita kitang lumulutang, pumapailanlang
sa aking panaginip
Dinig ko ang mataginting mong tinig,
may awit na alingawngaw
Na sa akin ay pumupukaw—magineaw ang umaga

Ngayon, ikinukubli tayo ng gubat
mula sa masasamang mata
Habang iniipon natin ang higit pang lakas-magbubukid
Habang kaaway ay naglilibang at nahihimbing
At naitutulak na lumikha ng mga pagkakamali.

BLAST OF SUNRISE

from the blast of sunrise
her mind catches that fire
and brightens the dullness
of early morning by her smiles
as the sky turns into a tint
of palace blue—

the brown earth of the field
like stretching arms of the hills
attends to the riddles of growing seeds
she sees the scattered shadows plunge
across the forest-clearing
the peasants are there—

early as the birds, breaking
dewdrops with their feet
she partakes with their toil
expecting to harvest and taste
the fruits of their labor
by september and october—

the gold rice will be shared
children and the old will be fed
as she, they, the people's army
continue to wield their weapons
alert, watching and fighting
against landgrabbers destroying
their crops and their lives.

PAGSABOG NG LIWANAG

sa pagsabog ng liwanag
ang apoy na iyong ay sinagap ng kanyang isip
at ang lamlam ng madaling araw
ay tinanglawan ng kanyang mga ngiti
habang ang langit ay naging kakulay
ng maharlikang asul—

kayumanggling lupa ng bukirin,
gaya ng nakalahad na braso ng mga burol
na abala sa salansan ng tumutubong punla
nakikita niya ang pagpanaog ng nagkalat
na mga anino sa lawak ng kaingin
naroroon ang mga magsasaka

sing-agang mga ibon, binabaklas
ng kanilang mga paa ang hamog
kabahagi siya ng kanilang pagpapagal
umaasa sa ani at sa paglasap
sa bunga ng kanilang paggawa pagdating
ng setyembre at oktubre—

ang gintong palay ay pagsasaluhan
mga bata't matanda ay pakakanin
habang siya, sila, ang hukbong bayan
ay nagpapatuloy sa pagtangan sa kanilang sandata
alerto, nagsamatay at nakikibaka
laban sa mangangamkam na nangwawasak
ng kanilang pananim at buhay.

DIRI AKO MAGPAKALIG-ON SA KAUMHAN

(*Sa isa Kaupod nagpultaym sa kaumhan
sa bulan sang Hunyo, pila ka tuig na ang nakaligad*)

ambot kon husto man nga hambalon ko—
hambal ni Tay Igme, kay pagsuksok sadto
sang mga gerilya sang botas indi pa uso—
nga naluoy ako imo, lantawa ang tiil mo,
nagakadusli ang mga kuko mo sa bato
sa madanlog nga dalanon, puno sang bakiras
mabug-at ang bakpak kag pas-an mo nga armas

amo gid ina Tay, kon magpabukid, sabat ko,
sa ulihi maanad man ang lawas kag tiil ko
kaangay sang imo dapa-dapa nga kibulon na
sa pagdumog sa lupa nga malao kag mga bato
napanday ang malig-on nga panindugan
sa pagpakigsumpong sa kaimulon
tanang nga unos sang kabuhi imo ginsulay
naghimakas, nagsuong sa gyera para mahilway

kag diri ako nagaupod sa inyo
diri ako magpakalig-on sang tindog sa kaumhan
magpatig-a sang butkon, magpakibol sang palad
magpadamol sang panit sa bakiras sang gyera

magpadamol sang kibol sa akon abaga
sa pagpas-an sang armas kag mga bala
diri ako magparinot sang panit sa agtang
tanda sang nagabalod nga pamensaron
nagaindakal nga dughan

indi mo ako pagkaluoyan
kay sa dala naton nga armas ululupod kita sa dalan
nagabuligay sa pagsugpon sang kasaysayan
magpulaw sa kagab-ihon sa pagsugata sang sanag sa sidlangan
kay may kapat-uran ang aton handum kag kadalag-an
samtang ginatukob kag ginalulon sang kadudulman
ang mga traitor, ang mga manug-agaw sang lupa
manug-agaw sang aton demokrasya kag kahilwayan,
kag didto sila magtingob sa mga gamhon sang taliwala!

DIRI AKO MAGPAKALIG-ON SA KAUMHAN

*(For a Comrade who decided to work fulltime
in the countryside in the month of June, some years ago)*

I don't know if what I'd say is proper—
said *Tay Igme*, because the guerillas then
did not wear any rainboots yet—
that I take pity on you, look at your feet,
your nails get scraped by rocks when you trudge
the slippery paths, they're full of scratches,
your backpack is heavy as with the weapon you carry

but that's just how it is here in the
mountains, Tay, I answered,
my body and my feet would just be used to it
just as your calloused soles were hardened
by plodding through mud and stone
your firm stand was steeled by being with the poor
all the storms of life you endured through struggle,
you embraced this war to be free

and here, I walk alongside you
it is here in the countryside that I steel my resolve,
strengthen my arms, form calloused hands
and harden my skin with wounds of war

grow callouses on my shoulders
by carrying my weapon and bullets
here I rack up wrinkles on my forehead
that hint of waves of thought
seething in my chest

you must not take pity on me
for we are one in this path
with the weapons we wield
we are together in weaving history
taking vigil through the night
to welcome the first light in the east
our victory is certain
while the darkness swallows
the traitors, the landgrabbers,
thiefs of democracy and freedom
thrown into the pits of oblivion!

DITO AKO MAGPAPAKATATAG SA KANAYUNAN

Ewan kung tama lang na sabihin ko—
Sabi ni Tay Igme, dahil noon, pagsusuot
Ng botas sa mga gerilya ay hindi pa uso—
Na naaawa ako sa iyo, tingnan ‘yang paa mo
Nakakayod ang kuko mo sa mga bato
Sa madulas na daan, puno ng gasgas,
Mabigat ang bakpak at pasan mo na armas

Ganyan talaga, Tay, ang pamumundok, sagot ko,
Sa huli, masasanay rin ang katawan at paa
Gaya ng inyong talampakang kinakalyo na
Sa pakikipagbuno sa putik at bato
Napanday ang matatag na paninindigan
Sa pakikipagsagupa sa karalitaan
Lahat ng unos ng buhay ay iyong sinuong
Nakibaka, lumahok sa digma para lumaya

At dito ako'y kasama ninyo
Dito ako magpapatatag ng paninindigan sa kanayunan
Magpapatigas ng gulugod, magpakalyo ng palad
Magpakapal ng balat sa dasas ng digma

Magpakapal ng kalyo sa aking balikat
Sa pagpasan ng armas at mga bala
Dito magkukunot ng kulubot sa noo
Tanda ng umaalon na diwa
Kumukulong kalooban

Huwag ninyo akong kaawaan
Pagkat sa dala nating armas magkakasama tayo sa daan
Nagtutulungan sa pagdugtong ng kasaysayan
Naglalamay sa gabi sa pagsalubong ng sinag sa silangan
Habang nilalamon at nilulunok ng karimlan
Ang mga traydor, mangangamkam ng lupa
Mang-aagaw ng ating demokrasya at kalayaan
Doon sila'y magsasama-sama sa kangkungan ng kasaysayan!

MORNING STAR*

I guess, you have tasted
The sweetness of the rain;
Feeling the coldness of
December mornings in the countryside;
I guess, you are used to have a long list
Of things to do, day by day,
Weeks and months, and learn
To throw away, garbage manners
Taking your time long, and value
What is more relevant now.
How many peasants
Did you meet today for a cause?
Had you noticed the priceless smiles
The hugs they offered you?
The simple food on the table
And the packed lunch
One of the Nanays had prepared
For you to bring?
You did not expect it, right?
They love you, for having
you as one of their daughters

---

* Ang orihinal na tula ay lumabas sa *The Sunday Times Magazine*, December 17, 2016.

Keeping their homes warm,
Keeping their hearts enkindle with hope
You are a morning star
Keeping your promise
To be with them,
In their revolutionary struggle
Longing to be free.

BITUIN SA UMAGA

Palagay ko'y iyo nang natikman
Ang tamis ng ulan
Nadama ang ginaw
Ng mga umaga ng Disyembre sa kanayunan
Palagay ko, sanay ka na sa mahabang listahan
Ng mga gawain, sa kada araw,
Kada linggo at buwan, at natuto nang
Ibasura ang masamang gawi,
Pagpapatumpik-tumpik, at pinahahalagahan na
Ang mas makabuluhan ngayon

Ilang magsasaka
Ang nakatagpo mo ngayon dahil sa adhika?
Napansin mo ba ang mga ngiting walang kaparis
Mga yakap na inalay nila sa iyo?
Payak na pagkain sa hapag
At ang ipinabaong tanghalian
Na inihanda ng isa sa mga Nanay
Para sa iyo?
Hindi mo ito inasahan, hindi ba?

Mahal ka nila, pagkat ang pagkukkop
Nila sa iyo bilang isa sa kanilang mga anak
Ay nagpapainit sa kanilang mga tahanan
Nagpapaningas ng pag-asa sa kanilang mga puso
Ika'y bituin sa umaga
Sa pagtupad ng iyong panata
Na sila'y makapiling
Sa rebolusyonaryong pakikibaka
Pag-asam ng paglaya.

4TH OF JULY

The crisis persists, yet
Technocrats have the platitude
of neoliberalism and social decay—

The diseases are fatal with eight to twelve years
Of systemic coma since Twenty Thousand and Eight
Cycles of bust and boom were overtaken by “double-dips”
Financial Derivatives beget successive bubbles,
This time debt-bubbles and stockmarket-crash
Take their heavy toll, as High Freq Trading
Have their instantaneous “flash crash”
Unnoticed even by genius computer wizards,
Only to see its tailspin effects
Monetarism has been modified with “macro-prudential
fiscal manipulation” to avoid stagflation
Currencies suffer from competitive depreciation
Mature economies from the north lie flat,
Emerging economies are overheating, suffocated
With doses of parasitic hot money on the stock market,
Backward agrarian economies suffer even more
Limitless credit financing begets “balance-sheet recession”

And deliveraging eats up all “savings” from austerity
Quantitative Easing fails to stir artificial demands
As the theory of reflation preaches...

Bankruptcies continue to shake the earth,
With massive hunger and silent deaths.
One more year and the landlord from Hda. Luisita
Will finish his “social contract”, i.e., if he is still there
The people have their revolutionary party
And Red army with critical force...

As the crisis persists—our reserved force—
Banners of resistance unfurl with strong winds
As food prices rise to glorify imperial gods of the heavens
Saints are prayed to intervene and save souls
As gods see only the gondolas of their own sacred hearts
Mammoth mobilizations paralyze industries,
Transportation, ports, banks, malls and stores
Workers with other sectors gather a sea of people;

And in the countryside, the protracted war rages on
Platoon and company formations of the Red army reckon victories
In battlefields pushing the fascist enemies to entrench
And defend strategic highways and cities
Leaving wider areas for revolutionary people to govern
More lands shall be cultivated by peasants for their own
Production technology shall be advanced and developed
This war is nothing if not for food for the hungry
We are taking back what has been plundered from us
Until that sweet final victory and freedom.

4TH OF JULY

Nananatili ang krisis, at
Mga teknokrata'y pumapakakak pa rin
Tungkol sa neoliberalismo at kabulukan ng lipunan—

Nakamamatay ang sakit na may walo
hanggang labindalawang taon
Nang komatos na sistematiko mula pa noong Dos Mil Otso
Mga siklo ng *bust* at *boom* ay inungusan na ng “double dips”
Financial derivatives na nag-aanak ng sunud-sunod na bula
Ngayon naman, bula ng pautang at pagbulusok ng stockmarket
Ang bumabagbag, habang *High Freq trading*
Ay ginulantang ng “flash crash”
Na di napansin kahit ng *computer wizards* na henyo
Na nakita lang ang epekto nang patay na ang kabayo
Ang monetarismo ay binago sa “macroprudential fiscal manipulation”
Upang maiwasan diumano ang *stagflation*
Mga salapi ay sumasapo ng *competitive depreciation*
Mature economies ng hilaga ay bumubulagta
Nag-o-overheat ang emerging economies, nabubulunan
sa binubuhos na parasitikong *hot money* sa stockmarket
Ang mga atrasadong ekonomiyang agraryo ay lalong nagdurusua

“Limitless credit financing” ay nag-anak ng *balance sheet recession*
At nilalamon ng *deliveraging* at lahat ng umanong “savings” mula sa austerity
Bigo ang *quantitative easing* sa pagpukaw ng *artificial demand*
Habang nangangaral ang teorya ng *reflation*...

Ang daigdig ay patuloy na niyayanig ng pagkabangkarote
Malawakang kagutuman at tahimik na kamatayan
Isang taon pa at ang haciadero mula sa Hda. Luisita
Ay magtatapos na ng kanyang “social contract,” halimbawa
    kung siya’y nariyan pa
Ang sambayanan ay may rebolusyonaryong partido
At Pulang hukbo na may pwersang kritikal...

Habang umiiral ang krisis—ang ating reserbang pwersa—
Mga bandera ng pagbalikwas ay humahampas sa malakas na hangin
Habang tumataas ang presyo ng mga bilihin upang sambahin
    ang imperyal na poon ng langit
Pinagdarasalan ang mga santo para mamagitan
    at magligtas ng mga kaluluwa
Habang ang nakikita lang ng mga panginoon
    ay ang gondola ng kanilang sagrado corazon
Mga industriya ay pinaparalisa ng mga dambuhalang pagkilos
Transportasyon, daungan, bangko, *mall* at tindahan
Manggagawa’t iba’t ibang sektor ay nagtitipon ng laksang tao

At sa kanayunan, patuloy na nag-aalab ang matagalang digma
Mga pormasyong platun at kompanya
Ng Pulang hukbo ay umaani ng tagumpay
Sa larangan ng digma, nagtutulak sa kaaway na magkuta
At magtanggol sa mga estratehikong haywey at syudad
Nag-iiwan ng mas malapad na erya para mapamahalaan
    ng rebolusyonaryong mamamayan
Mas malawak na lupain ang bubungkalin ng magbubukid
    bilang sa kanila
Teknolohiya sa produksyon ay isusulong at pauunlarin
Ang digmaang ito ay wala kung di pakakanin ang nagugutom
Binabawi natin ang sa atin ay dinambong
Hanggang sa timyas ng ganap na tagumpay at paglaya.

SA TUNGA SANG KADULOM, MAY KALAYO NGA NAGADABA-DABA

masanag ang adlaw
apang madulom ang kasyudaran
magansal, apang mabasa
ang singgit sa kalsadahon
akig, nagapanawagan sang pagbag-o

nagalupok ang kaumhan
sa padayon nga pagbagsak ang ginakrisis
nga sistemang malakolonyal kag malapyudal
may paandam ang tagsa ka kasisidmon
sang pat-ud sini nga kalutusan

kag sa bug-os nga kagab-ihon
tubtub kaagahon kita nagabalay sang ambahanon
bitbit ang mga armas, ginab-og naton
ang binhi sang paghimakas kag paglaum
ginaatipan sang mga kamot nga banwahanon

buwas, magapula ang kaagahon sa sidlangan
dala indi ang paandam, kundi ang katumanan
sang aton mga ginapulawan nga handum
kag ang katuwang nga pagdusak sa kaaway
sang punyal sang iya kapaslawan

subong nga gab-i diri sa kaumhan,
nagakalayo ang kasanag, may daba-daba,
nagapanawagan asta sa madulom nga syudad
nga diri umpisa ang pagbag-o, pagpundar sang poder
tubtub magbaskog nga may kapasidad na
nga agawon sa kaaway kontrol sang kasyudaran

AMIDST THE DARK, A FIRE BLAZES

the day is bright
but the cities are dark
there is uproar, it can be gleaned
that angry cries in the streets
are clamoring for change

the countryside is exploding
in its continued slump, suffering
under the semicolonial and semifeudal set-up
each twilight signifies
the system's sure demise

and in all nights
we write songs until morning
with our weapons, we rouse
the seeds of struggle and hope
cared for by heroic hands

tomorrow, the day shall burn red in the east
and bring forth not only hints
but the fruition of our dreams
with it we strike the enemy
with the blade of its defeat

tonight, here in the countryside
fires are blazing, enlightening
and calling out to the dark cities
that change will begin here
where we sow Red political power
until it grows strong and capable
to seize from the enemy the control of the cities

SA GITNA NG DILIM, MAY APOY NA NAGLALAGABLAB

maliwanag ang araw
ngunit madilim ang kalunsuran
maingay, ngunit mababasa
ang sigaw sa lansangan,
nagngangalit, nananawagan ng pagbabago

pumuputok ang kanayunan
sa patuloy na pagbagsak, nagdurusa
sa sistemang malakolonyal at malapyudal
may signos sa bawat takipsilim
sa tiyak nitong pagkalupig

at sa lahat ng gabi
hanggang umaga tayong umaakda ng mga awit
bitbit ang armas, pinupukaw natin
ang binhi ng pakikibaka at pag-asa
na inaaruga ng makabayang mga kamay

bukas, pupula ang umaga sa silangan
dala hindi lamang ang tanda, kundi ang katuparan
ng ating pinagpupuyatang mga pangarap
at ang kasabay na pagbigwas sa kaaway
ng punyal ng kanilang kabiguan

ngayong gabi, dito sa kanayunan
nag-aapoy ang liwanag, naglalagablab
nananawagan hanggang sa madilim na syudad
na narito sa kanayunan ang simula ng pagbabago,
sa pagpupundar ng Pulang kapangyarihan
hanggang sa tumatag at may kakayahang na
na agawin sa kaaway ang kontrol sa kalunsuran

IN THE SPIRALS OF DIALECTICS

Here, in summer, in these mountains
Waterfalls, rivers and creeks—
The waters are silent and tranquil
The peasants are here. We are here.
Here in these mountains
Struggling in the spirals of dialectics;

Knowing that monsoon rains
Turn waterfall, rivers and creeks
Like dragons cleansing all debris
Headlong to melt with the open sea
People in the mountain are patriots
They are responsible of history
Of their own making
In the spirals of dialectics;

That when an enemy comes our way
Offering a hand of peace as an ally,
On the bases of our people's interests
We can restrain our fire, for permanent peace
For we have a bigger common enemy
He gives, and we give for common benefit
But when he unsheathes half his sword against us

We, too, unsheathe half of our sword
In the process of unity and struggles
And this will go on as long as the bases
Of unity exist
In the spirals of dialectics.

SA MGA IKID NG DIYALEKTIKA

Dito, sa tag-init, sa bulubunduking ito
Mga talon, ilog at sapa –
Ang tubig ay tahimik at payapa
Naririto ang mga magsasaka. Naririto kami.
Dito sa bulubunduking ito
Nakikibaka sa mga ikid ng diyalektika;

Gagap na dulot ng mga ulan ng habagat
Ang pagragasa ng mga talon, ilog at sapa
Gaya ng mga dragon na naglilinis ng lahat ng kalat
Bumubulusok upang matunaw kasama ng lawak ng dagat
Ang masa sa kabundukan ay mga bayani
Tangan nila ang kasaysayan
Na kanilang nililikha
Sa mga ikid ng diyalektika

Na kapag kaaway ay dumarating bilang kaibigan
Nag-aalay ng kamay para sa kapayapaan
Sa mga batayan ng interes ng mamamayan
Maaari nating pigilan ang ating putok, para sa katahimikan
Pagkat may mas malaking komun na kaaway
Nagbibigayan tayo para sa komun na pakinabakang
Ngunit kung kalahati ng kanyang itak ay iuumang

Tayo rin ay mag-aamba ng kalahati ng sundang
Sa proseso ng pagkakaisa at pakikibaka
At mananatili ito habang may mga batayan
Para sa pagkakaisa
Sa mga ikid ng diyalektika.

ANG MGA PUSIL SANG PULANG HANGAWAY NAGAHAMBAL

(*Hunyo 12, sa padayon nga paghimakas
para sa tunay nga kahilwayan*)

sa pag-armas agud mahilway ang banwa
ang mga pusil sang Pulang hangaway nagahambal
nagasunod sa husto nga linya pangpulitika
wala lang nagapataka, may iya linyang masa
ginatun-an, ginahakos, ginapanindugan—
ang armas sa kamot sang hangaway sang banwa
nagadala sang tingug sang pigos kag ginahimuslan
gintingub nga tingug sa pagbato kag pagprotesta
nga sa iya tagsa ka paglupok, nagahawa ang tanan
lupok nga nagapangita sang hustisya kag katarungan
lupok nga nagapabag-o sang mga dulunan
lupok nga sang mga haciadero ginakahadlukan
lupok nga sang mga kumprador burgesya ginakurugan
lupok nga sang mga imperyalistika ginakahangaw-an
lupok nga magapadayon tubtub mapukan
ang tanan nga haligi sang pwersa sang reaksyon
kag kumpletuhon ang pungsodnon demokratikong rebolusyon.

THE GUNS OF RED FIGHTERS SPEAK

(June 12, in continuing struggle for genuine liberation)

In taking arms to free the country
The guns of Red fighters speak
They toe the correct political line
They not only attack, they carry
the mass line they study, embrace and stand for—
Weapons in the hands of people's warriors
Speak for the exploited and the oppressed
A voice of protest and struggle
And for each shot fired, everything lights up,
Shots that seek justice
Shots that will alter borders
Shots that strike fear in landlords
Shots that make the comprador bourgeoisie tremble
Shots that render the imperialists restless
Shots that will continue to ring
until all the pillars of reaction collapse
and complete the national democratic revolution.

NANGUNGUSAP ANG BARIL NG PULANG MANDIRIGMA

(Hunyo 12*, sa patuloy na pakikibaka para sa tunay na kalayaan)

Sa pag-aarmas upang lumaya ang bayan
Nangungusap ang baril ng Pulang mandirigma
Tumatalima sa wastong linyang pampulitika
Hindi lamang nananagupa, may linyang masa
Pinag-aaralan, niyayakap, pinaninindigan—
Ang armas sa kamay ng mandirigma ng sambayanan
Ay nagdadala sa tinig ng api at pinagsasamantalahan
Matining na tinig ng paglaban at protesta
Na sa kanyang bawat putok, nagliliwanag ang lahat
Putok na tumutunton sa hustisia't katarungan
Putok na magpapabago sa mga hangganan
Putok na kinatatakutan ng mga haciendero
Putok na nakapagpapanginig sa mga kumprador burgesya
Putok na ikinababalisa ng mga imperyalist
Putok na magpapatuloy hanggang sa gumuho
Ang lahat ng haligi ng mga pwersa ng reaksyon
At makumpleto ang pambansa-demokratikong rebolusyon.

---

* Hunyo 12 ang opisyal na Araw ng Kalayaan ng Pilipinas. Sa Hunyo 12, 1898 idineklara ni Hen. Emilio Aguinaldo ang kalayaan mula sa Espanya.

SANG BAGA, KAMO UPON!

nag-umpisa ang tanan
sa pagdaba-daba sang kalayo
sa gab-i sang pag-aligmat
sa pagsug-alaw sang kaagahon
sang armadong hukbo
sa sabak sang malapad nga baseng masa—

inanak sang pigos kag ginahimuslan,
sinubwan sang paghimakas
sa masingki nga pagpakigtaksanay
batuk sa mga tampalasan, pasistang kaaway
malig-on ang aton balatyagon—

samtang nagasupot ang kusog
sa pagpundar sang malig-on nga kuta
sang Pulang Gahum sa tagsa
ka paglupok, ramagamak sang pusil
batuk sa mga agalon-asyadero
usurero, kumprador nga hakugan—

sa aton pagbaliswa sang ila ginasukot
nga poryento sa interes sa pautang
sa pagpanubo sang arkila sa duta
pagpataas presyo sang aton mga produkto
asta sa pagkumpiska sang kadutaan
sa aton masarangan—

nagalagtik ang lipya sang arado
sa pagpakal sa matig-a nga mga bato
nagaduga ang aton lawas sa balhas
nagapusnga ang karabaw
nagasanting ang pitik,
sa pagtapan kag pagbungkal sang duta—

ini ang aton duyan sang paglaum
sa kolektibo nga kusog
sa padayon nga pagbangon
bangon, halin sa pagkahagmак
bangon sa pagkaulipon
pagbangon sa pagkagutom—

nagaidlak ang sulab sang talibong
sa paghampas sa gamhon sang lati
kag sa pagtupa sang ulan,
pamatii, nagangurob ang linti
saksihi, nagakirab ang mga kilat
sa langit nagakurit, mga sulab nagainggat—

kari kamo,
kamo nga mga sakon, manug-ulipon
nga nagasinggit nga mga agalon
sining kadutaan, sining kabukiran
kari kamo, kay sang mga kilat kag baga
kamo tanan ang upuson!

WE WILL BURN YOU TO ASHES!

it all began
with a spark
a night of awakening
the rising dawn of our army
upon our wide mass base—

borne of the exploited
and oppressed
steeled by struggle
and intense reckoning
against the cruel, fascist enemy
our sentiments are firm—

while we gather strength
in fortifying our base
of Red political power
through each shot, guns shriek
against rapacious landlords,
usurers, compradors—
as we overturn and wipe out
usurious interests for borrowings,
reduce land rent collections,
raise prices of our farm products

until we are capable
of confiscating lands—

the plow snaps
as it strikes hard rock
our bodies drip with sweat
the beast of burden snorts
and we tighten its reins
as we level and till the land—

this is our cradle of hope
our collective strength
as we continue to rise up
arise, against oppression
arise, against bondage
rise up against hunger

the blade of the talibong shines
as the sickle of the new moon
strikes the grass
and as the rains fall
listen, the thunder rumbles
see, the lightning blazes
cutting across the skies with sharp sparks

come,
all you rapacious oppressors,
screaming false gods
of this land, of these mountains
come, for in lightning and fire
we will burn all of you to ashes!

SA BAGA KAYO'Y UUPUSIN!

nag-umpisa ang lahat
sa pagningas ng apoy
sa gabi ng pagkamulat
sa pagsilang ng umaga
ng armadong hukbo
sa piling ng malawak na baseng masa—

inianak ng api at pinagsasamantalahan
pinanday ng pakikibaka
sa mainit na pakikipagtuos
sa tampalasan, pasistang kaaway
matatag ang ating diwa—

habang iniipon ang lakas
sa pagpundar ng matatag na moog
ng Pulang kapangyarihan sa bawat
pagputok, paglagatak ng baril
laban sa mga asendero
usurero, kumprador at gahaman—

sa ating pagpawi sa kanilang sinisingil
na porsyento sa interes sa pautang

sa pagpapababa ng upa sa lupa
pagpapataas ng presyo ng ating produkto
hanggang sa pagkumpiska ng kalupaan
sa abot ng ating kakayahán—

lumalagatik ang lipya ng araro
sa pagtarak sa matigas na mga bato
tumatagaktak ang pawis sa ating katawan
pumupusngak ang kalabaw
at humihigpit ang ating kabig
habang ating pinapatag at binubungkal ang lupa

ito ang ating duyan ng pag-asa
sa kolektibong lakas
sa patuloy na pagbangon
bangon sa pagkakabusasbos
bangon sa pagkakaalipin
pagbangon mula sa gutom—

kumikisláp ang talim ng talibong
sa paghampas sa damuhan
ng karít ng bagong buwan
at sa pagpatak ng ulan
pakinggan, dumadagundong ang kulog
masdan, kumikinang ang kidlat
gumuguhit sa langit, mga talim na nag-aalab

halikayo,
kayong mga sakim, mapang-alipin
mga naghuhumiyaw na mga panginoon
nitong lupa, nitong bundok
halikayo,
sapagkat sa mga kidlat at baga,
kayong lahat ay uupusin!

WE MAKE OUR OWN PATHWAYS THAT LEAD ALWAYS TO EVERY PEASANT'S HOME

Amidst the dragging fog
We moved our way
With firm shifting steps
Lining up the mountain ridge
Crossing the misty borders
Of the central highlands
Leaving behind the enemies
Cold and dead.
A hundred of them—
Outwardly invincible
Wearing badges and snakeskin
Trudged the forest.
Who says their cadence
In five columns
Tremors the earth?
The battle lines are silent now
Witnessed by 50-year old trees.
We have not misspoken
When a Red Commander said
The enemies would surely pursue.
Choppers are hovering above us
But the forest, the morning fog,
And drizzling skies were our

Natural friendly allies—
The enemy's chopper sucks
And had never flown back to town again.
We marched in steady cadence
With high spirits and ready to conquer—
Masters of terrain, of contours,
Creeks, rivers and mountain labyrinths.
There will be more of these marches and battles.
The enemy pursues, but
We make our pathway that leads
Always to every peasant's home—
Our base to launch more battles ahead.

NAGAHIMO KITA SANG KAUGALINGON NGA ALAGYAN NGA PERMI NAGAPADULONG SA TAGSA KA PANIMALAY SANG MANGUNGUMA

Sa tunga sang nagasagnoy nga ambon
Kami nagmartsa
Sing may kalig-on nga pagpanikangon sa pagsaylo
Nagalinya sa tagudtod sang bukid
Nagatabok sa maalipuok nga lindero
Sang nabagatnan nga Iloilo kag Antique
Kag ginbayaan ang mga kaaway
Nga mayami nga mga bangkay.
Mga isa sila ka gatus—kon lantawon indi malutos
Suksok ang ila ranggo, uniporme sang panit man-og
Gintudag nila ang kabukiran
Sin-o ang maghambal nga ang ila tikang
Sa lima ka kolum magpakurog sang kalibutan?
Ang linya sang patag-awayan naglinong na
Nga ginsaksihan sang tag-50 anyos nga kakahuyan.
Wala kita nagsala
Sang maghambal ang Pulang kumander
Nga ang kaaway pat-ud nga maglagas
Ang mga helikopter manubo nga nagalupad
Ang ang katalunan, ang ambon sining aga
Kag ang nagatalithi nga kalangitan
Nangin natural nga maabyanon nga kaalyado—
Ang helikopter sang kaaway pumalyar

Kag wala na gid nakakalupad pa pabalik.
Nagmartsa kita sa mentinado nga panikangon
Mataas ang diwa kag handa sa pag-away
Mga master sang tereyn, sang mga talaytayon
Sang mga kasapaan kag kasubaan kag talalangan sang kabukiran
Mas madamo pa kaangay sini nga mga martsa kag inaway
Ang mga kaaway nagalagas, apang
Nagahimo kita sang kaugalingon nga alagyan nga nagapadulong
Permi sa tagsa ka panimalay sang mangunguma—
Nga amo ang aton base sa paglunsar
sang mas madamo pa nga inaway sa palaabuton.

LUMILIKHA TAYO NG SARILING DAAN NA LAGING TUMUTUMBOK SA TAHDAN NG BAWAT MAGSASAKA

Sa gitna ng hamog
Kumilos tayo
Nang may tiyak na mga hakbang
Pinaligiran ang dalisdis
Tinawid ang mahamog na hangganan
Ng gitnang bulubundukin, ng Iloilo at Antique
Iniwanan ang malamig na bangkay
Ng mga kaaway.
Isandaan sila,
Animo'y di magapi.
Suot ang kanilang ranggo, uniporme
at balatkayong ahas,
Sa gubat ay humarabas.
Sinong magsasabi
Na ang limang kolum nilang martsa
Ay nagpanginig sa lupa?
Tahimik na ang pinaglabanan
Na nasaksihan ng mga puno
na kalahating siglo na ang gulang.
Hindi kami nagkamali
Nang sambitin ng isang Pulang kumander
Na tiyak na magpupursut pa ang kaaway.
Mababa ang lipad ng mga tutubing bakal

Ngunit ang gubat, lambong ng madaling-araw at ambon
Ay natural naming mga kakampi—
Pumalya ang helikopter ng kaaway
At hindi na nakabalik pa sa syudad.
Nagmartsa kami nang may katiyakan,
Mataas ang diwa at handang magpunyagi.
Kabisado ang tereyn, ang mga padron,
Mga sapa, ilog, at laberinto ng bundok.
Tiyak na marami pang ganitong martsa at labanan.
Magpupursut ang kaaway ngunit
Lumilikha tayo ng sariling daan
Na laging tumutumbok sa tahanan
Ng bawat magsasaka—
Ang ating base na lunsaran
ng mas marami pang labanan
Sa kinabukasan.

HANDUMANAN
MEMORIAL
ALAALA

BINALAYBAY SANG ENERO

Nagaumpisa naman sa pagpamukad
Ang bulak sang kakawati
Putos sang nagatiklop nga sinipad
Ang di-malimtan nga handumanan
Sang nagligad nga pagbuskad—
Kabuhi'ng nataktak kag liwat nga pagsublak
Handumanan sang pagbanggianay kag paghiliusa
Sa dungganon nga paghigugma
sa banwa, sa isa kag isa...

Pat-ud nga sa buwas
Lubos ini nga magabuskad
Kaugalingon nga kanyang ihalad:
Ang katumanan sang isa ka damgo
Nga panaad sining siglo!

JANUARY POEM

Kakawati flowers
Are starting to bloom again
The bud of folded petals
Is a lasting remembrance
Of its prior blossoming—
Fallen lives, flourishing anew
A reminder of struggle and unity
In this great devotion
To the people, to one another...

Tomorrow we are sure
To see it in full bloom
To offer one's self to the cause:
Is the fruition of a dream
Promised by this century!

BINALAYBAY SANG ENERO

Nagsisimula na namang mamukadkad
Ang bulaklak ng kakawati
Ang bubot ng nakatiklop na talulot
Ay di malilimot na palatandaan
Ng nakaraang pamumulaklak—
Buhay na nalagas at muling umusbong
Palatandaan ng tunggalian at pagkakaisa
Sa dakilang pag-ibig
Sa bayan, sa isa't isa...

Tiyak na sa kinabukasan
Ang lubos nitong pamumukadkad
Sarili na kanyang inalay:
Ang katuparan ng isang hangad
Na pangako nitong siglo!

MY POEMS ARE NOT GENTLE

My poems are not gentle
As a leaf tucked between
The pages of a book,
Or petals between her lips
Or cradlesongs for babies to sleep...

They are sharp blades
The unseen pins that dash
Towards the eyes of the oppressors
They are broken glasses laid
For the trudging feet
Of the enemies...

TULA KO'Y HINDI BANAYAD

Tula ko'y hindi banayad
Gaya ng dahong inipit
Sa mga pahina ng isang aklat,
O talulot sa pagitan ng kanyang labi
O mga oyayi na naghehele sa mga sanggol...

Ang mga ito'y matatalas na punyal
Nakakubling mga karayom na tumatagos
Sa mga mata ng mapagsamantala
Mga bubog na ikinalat
Para sa humaharabas na yapak
ng mga kaaway...

THE PHANTOM OF REBEL POETRY

The phantom of rebel poetry
Delves the night—
In the beauty of blackish blue by the sea
The lining white separates
The liquecent living waters
And the unyielding dead foothill

Someone has to capture this moment
The elegance of midnight blue
That when the night dies
She has in heart the flickering light
The allegory must be taken
In the noble cause of the people's struggle
Longing to be free.

ANG MULTO NG REBELDENG PANULAAN

Ang multo ng rebeldeng panulaan
Ay nananahan sa gabi—
Sa rilag ng itimang bughaw sa tabi ng dagat
Puting panginorin ang naghihiwalay
Sa katubigang nabubuhay
At sa di matinag na patay na burol
sa paanan ng bulubundukin

Ang sandaling ito ay dapat niyang masipi
Ang karangyaan ng asul na hatinggabi
Na sa sandaling ang gabi ay pumanaw
Nasa kanyang puso na ang andap ng liwanag
Ang alegorya ay dapat na ihatid
Sa dakilang adhika ng pakikibaka ng sambayanan
Na nagmimithi ng kalayaan.

PANAAD

gustuhon ang padayon nga pagsulat
bisan karon na kag madulom ang palibot
kay sanglit dili mapunggan
ang pagbun-ag sang mabdos nga taguangkan
sang iya bugtong nga paglaum
kag sa pagbaha sang tinta
pulang hayahay ang bug-os nga sidlangan
katumanan ang banaag sang kaagahon
sa paglutos sang kadulom
kag padayon nga nagbagtas
ang nagailig nga tinta
sa pinanid sang kasaysayan
magsulong, tubtub sa kadalag-an.

PROMISE

i wish to continue writing
even now that surroundings are dark
for nothing can stop
the pregnant womb's birthing
of its only hope
and of ink flooding
the entire east is a red banner
the rays of morning signify
its triumph over darkness
and flowing ink
continues to tread
the pages of history
advancing, until final victory.

PANGAKO

nais na patuloy na magsulat
kahit ngayon na madilim ang paligid
sapagkat hindi mapigilan
ang kagampang sinapupunan sa pagsilang
ng kanyang tanging pag-aso
at sa pagbaha ng tinta
pulang bandila ang buong silangan
katuparan ang banaag ng umaga
sa paglupig sa dilim
at patuloy na bumabagtas
ang dumadaloy na tinta
sa mga pahina ng kasaysayan
sumusulong, hangang tagumpay.

MATA KO ANG MATA SANG ALIBANGBANG

Mata ko ang mata sang alibangbang
Kag talinga ko ang iya mga pakpak
Nagapanglakbayon nga him-os ang painu-ino
Upod sa hagashas sang hangin,
Samtang ang asik sang alipalok
Sa malayo nga tutod sang kaingin
Nagdakup sang kaging nga mga gawgaw
Nga magaupos sa nagasaruso nga kaaway...

Mata ko ang mata sang alibangbang
Kag talinga ko ang iya mga pakpak
Ginhawa ko ang hugom sang ilahas nga ilang-ilang
Nga nagalab-ot asta sa kapatagan
Nagapanglakbayon nga him-os ang painu-ino
Upod sa kusog sang bagyo
Nakita ko, kinahanglan nga hawanhan ang kaingin
Agud mamukadkad ang palay
Katahum sang mapula nga kadalag-an!

MY EYES ARE THE BUTTERFLY'S EYES

My eyes are the butterfly's eyes
And my ears are its wings
Traveling with a clear mind
Along with the gust of the wind
While flying sparks
From a far-off scorched clearing
Catch dried twigs
That will burn the attacking enemy

My eyes are the butterfly's eyes
And my ears are its wings
I breathe the scent of the wild Ilang-ilang
That reaches down the plains
Traveling with a clear mind
Along with the strength of storms
I see, we need to take out the weeds
from this clearing
For the palay to blossom
The beauty of Red victory!

MATA KO AY MATA NG PARU-PARO

Mata ko ay mata ng paru-paro
At ang aking tainga ay kanyang mga pakpak
Naglalakbay nang payapa ang isip
Kasama ng hampas ng hangin
Habang ang lumilipad na mga diklap
Mula sa isang malayong kaingin
Ay dumadakip ng tuyong sanga
Na tutupok sa sumusugod na kaaway

Mata ko ay mata ng paru-paro
At ang aking tainga ay kanyang mga pakpak
Hininga ko ang halimuyak ng ilang na ilang-ilang
Na nakararating hanggang sa kapatagan
Naglalakbay nang payapa ang isip
Kasama ang bagsik ng bagyo
Nakita ko, kailangan nating hawanhan itong kaingin
Upang mamukadkad ang palay
Kay ganda ng mapulang tagumpay!

WAKING OF A FOREST'S DREAM

Like a wounded bird,
I was lost in the woods, thirsty,
I looked for the voice of the rain
The reverberating rush of a river,
There's no one, but a flower juice
And leaves that bleed, murmuring,
Brought the drops to my lips
And found my way, I come
To see them, from a distance
Deeply concealed and hidden by magic fogs
And moistness of shadowy leaves
There was a waking of a forest's dream there,
And the perfume rose to my mind
And there was a big smile.

PANAGINIP SA GUBAT

Gaya ng sugatang ibon
Ako'y naligaw sa gubat, nauuhaw
Hinanap ko ang tinig ng ulan
Alingawngaw ng ragasa ng ilog
Walang naroon, kundi katas ng bulaklak
At nagdurugong mga dahon, bumubulong
Inihatid ang mga patak sa aking mga labi
At natunton ko ang daan, dumating ako
Upang sila'y masdan, mula sa di kalayuan
Nakatago at ikinukubli ng mahiwagang lambong
At mahamog na anino ng mga dahon
Doon ay may pagkamulat mula sa panaginip sa gubat
Ang halimuyak ay pumailanlang sa aking isipan
At may isang malaking ngiti

VERSE #3*

The days bring us
New political season
Am struggling to understand
I trust the dialectics, like simple
Aspects of cold and heat
Of love and struggles
Of summer and rains
Would give way to the raging
Storms of political configuration
A tapestry of ideas
Of war and peace, and
No one can still and silence
The people's songs of freedom
We will see the skies red
Who can climb the sky walls
And repaint it to stop its blazing red?

---

* Ang orihinal na tula ay lumabas sa *The Sunday Times Magazine*, January 14, 2017.

BERSO #3

Hatid sa atin ng mga araw
Ang bagong panahon ng pulitika
Nangangapa ako sa pag-unawa
Nagtitiwala ako sa diyalektika, gaya ng simpleng
Mga aspeto ng lamig at init
Ng pag-ibig at pakikibaka
Ng tag-init at mga ulan
Ay magbibigay-daan sa rumaragasang
Bagyo ng pampulitikang kumpigurasyon
Isang bahaghari ng mga ideya
Ng digmaan at kapayapaan, at
Walang makapagpapakalma at makapagpatahimanik
Sa mga awit ng paglaya ng sambayanan
Mamamasdan natin ang pulang kalangitan
Sino ang makapapanhik sa pader ng langit
Upang muli itong pinturahan at pigilan
ang paglagablab ng pulang papawirin?

RESPITE

The sky is my biggest window with changing colors
And the forest is my wall where branches
Are full with green nodding leaves, here
I can unload my yoke, breathe and still my soul
Feel the wind on my face, touch the clouds,
Smell the flower-scented breeze, watch the birds
And listen to the expected coming of many feet
The sudden voices, warm handshakes and laughter
It's a communion – a respite amidst the battles of life
A time to dance and play, chat and sing
Time to read, recite selected poetry
Time to assess where we had been and where to go
Time to affirm, fasten loose buttons, sew the hems
Secure a notebook and pen to scribble on
The books to read, and sleep invisible for another night
Until my heart grows far to beat the coming storm.

PAHINGA

Langit ang pinakamalaki kong bintana na nagbabagu-bago ang kulay
At ang gubat ay ang aking pader kung saan ang mga sanga
Ay tigib sa mga dahon na tumatango-tango, dito
Pasanin ko ay puwedeng idiskarga, huminga at kalmahin ang kaluluwa
Damhin ang hangin sa aking mukha, hawakan ang mga ulap
Langhapin ang simoy na may samyo ng bulaklak, masdan ang mga ibon
At pakinggan ang inaaahang pagdating ng maraming paa
Biglaang mga tinig, mainit na pakikipagkamay at tawanan
Ito'y pagsasama-sama – pahinga sa gitna ng mga pakikibaka ng buhay
Panahon upang magsayaw at maglaro, magkuwentuhan at umawit
Panahon para magbasa, bumigkas ng piling mga tula
Panahon upang magtasa, saan tayo nagtungo at saan papunta
Panahon upang magpatibay, ikabit ang kalas na butones, tahiin ang laylayan
Magseguro ng kuwaderno at panulat na maipangguguhit
Mga aklat na mababasa, at saka mahimbing nang lingid sa isa na namang gabi
Hanggang sa ang puso ko'y pumailanlang sa pintig ng paparating na unos.

SOMEWHAT A LOVE POEM*

I happen to pass by
On this, by now, muddy road
Alongside the low sugar canes
That swayed and danced
Blown by monsoon winds

The pebbles and sand gave way
To the rushing flow of rain waters
Forming like giant white snakes
Escaping from the road...

Nothing much had changed
And this countryside still harbors
Secrets almost everyone knows—
Somewhere out there

Reds are in silence, behind stories
Of past heroes and heroines
I saw that tract where you once
Sat alone waiting for the transit
You took out that folded, crisp
Paper from the bag and read the lines

A love poem, remember?
And that was years and years ago,
That love still remains a fire—
Burning within us, you sing that love for us
And we sing that love with our people
Longing to be free...

---

* Ang oriinal na tula ay lumabas sa *The Sunday Times Magazine*, August 27, 2016.

WARI'Y TULA NG PAG-IBIG

Napadaan ako

Dito, sa ngayo'y maputik na kalsada

Kahanay ng mabababang tubuhan

Na lumiliyad at sumasayaw

Sa ihip ng habagat

Mga bato at buhangin ay bumigay

Sa pagdaluyong ng tubig-ulan

Kumukorteng gaya ng dambuhalang puting ahas

Na tumatakas mula sa kalsada...

Wala gaanong nagbago

At itong kanayunan ay nagkukubli pa rin

Ng mga lihim na alam ng halos lahat—

Sa dako pa roon

Tahimik ang mga Pula, sa kabilang mga salaysay

Ng mga bayani ng nakaraan

Namalas ko ang pook kung saan minsan

Kang naupo nang mag-isá sa paghihintay ng biyahe

Inilabas mo ang nakatupi, malutong
Na papel mula sa bag, at binasa ang mga linya
Isang tula ng pag-ibig, naaalala mo ba?
Taon at mga taon na ang nakaraan

Pag-ibig na iyon ay nananatiling apoy
Nag-aalab sa ating kalooban, inaawit mo ito para sa atin
At inaawit natin itong pag-ibig kasama ang masa
Na nagmimithi ng paglaya...

WALA TIG-ULO

Kaordinaryo na lang
Sini nga makit-an
Nga mga lighter sa tyendahan
Gani sa iya nutbok, nagsulat siya
Kontra sa komersyalisasyon,
Komodifikasiyon sang kababainhan
Indi siya simple nga feminist
Siya isa ka rebolusyonaryo
Nga hangaway sang banwa.

UNTITLED

It's quite ordinary
To see these
Lighters in stores
That's why in her notebook,
                  she decided to write
Against commercialization,
Commodification of women
She is no ordinary feminist
She is a revolutionary
People's warrior.

WALANG PAMAGAT

Ordinaryo na lang
Itong makikita
Sa mga lighter sa tindahan
Kaya sa kanyang notbuk, nagsulat siya
Kontra sa komersiyalisation
Komodifikasyon ng kababaihan
Hindi siya simpleng feminist
Siya'y isang rebolusyonaryo
Mandirigma ng sambayanan.

PULSES

there are pulses beyond
the tall cogon grass
pulses through veins
that weave stories and songs
they can't be silenced
they are beating brave in rhyme
they tell beyond the pen can write
there are pulses day and night
weaving stories and songs
they can't be muted
they are beating brave...

PINTIG

may mga pintig sa ibayo
ng mataas na kugon
pintig sa mga ugat
na naghahabi ng mga kuwento at awit
hindi sila mapatatahimik
magiting sa magkatugmang pagpintig
nagsasalaysay ng di mailahad ng panulat
may mga pintig sa araw at gabi
naghahabi ng mga kuwento at awit
hindi sila mapipipi
sila'y magiting na pumipintig...

BREAKTHROUGH

New dawn breaks
And yesterday, now a memory
Went tumbling in the rays of light
Tomorrow comes, as promised
With red streaks and arrows
No one can hold back
The flow of new dawn
No one can hold back
The ocean waves of your hand
And the eyes of your dreams...

BREYKTRU

Narito ang bagong bukang-liwayway
At ang kahapon, na ngayon ay alaala na lang
Ay pumapaimbulog sa mga sinag ng liwanag
Bukas ay darating, kagaya ng ipinanata
Nang may pulang tatak at mga tutok
Walang makapipigil
Sa daloy ng bagong araw
Walang makapipigil
Sa alon ng karagatan, kaway ng iyong kamay
At sa mga mata ng iyong pangarap...

DEDICATION

the more our adversaries make us suffer
the more we should be greater—
let our embers quickly consume evil grass
with their own violent blowing gusts
then they will see, we are not a dying fire
with our people, we stand
up, to them we dare!

DEDIKASYON

Habang higit tayong pinasasakitan ng kaaway
Dapat na higit tayong magpakadakila—
Hayaang alipato natin ay mabilis na lumamon ng masamang damo
Sa pamamagitan mismo ng bugso ng kanilang hanging marahas
Sa gayon, kanilang mamamalas, na tayo ay hindi naghihingalang alab
Kasama ng sambayanan, tayo'y naninindigan, nangangahas na sila'y labanan!

DESAPARECIDOS

(sa pagdumdom kay Luisa Posa-Dominado kag Nilo Arado)

Pwersado nga gindukot naman
Ang duha namon ka abyán
Desaparecidos—indi mahibal-an
Kon diin masalapuan
Kon dalayon nga wala na
Ukon buhi pa man
Masakit batyagon sa dughan...

Ah, gusto ko na mangin hangin
Agud makadapya sa kahawaan
Wahigon ang mga bato kag kaigangan
Lukuton ang mga kadagatan
Luk-abon ang kalupaan
Suhuton ang mga kampo militar
Kag likum nga mga bilangguan
Sa pagpangita sang amon kaabyanan
Kag bulngon ang ila mga kasamaran
Ang ila kasakitan sang balsamo haplusán
Pakan-on kag sang tubig hatagan

Kay indi ninyo kasal-anan
Ang magpamanggas sang kamatuoran
Kay indi ninyo kasal-anan

Ang mag-ukat sang kaimulon sa katilingban
Kay indi ninyo kasal-anan
Ang magpamuklat sang mga katawhan
Kay indi ninyo kasal-anan
Nga maghatag paglaum sa buwasdamlag
Kay indi ninyo kasal-anan
Ang magpakita sa imol sang ila kusog
Kay indi ninyo kasal-anan
Ang magpangita sang tunay nga pagbag-o!

Gusto namon subong mangin bagyo
Dalimuos nga magbaliswa sang kabutigan
Alimpuros nga magtultol sa inyo,
Kon sa diin man ginhunong nga kadudulman
Kusog nga indi masagang ni sin-o man
Nga hari kag reyna sang kalalat-an
Sa mata sang bagyo, kamo ang alay-ayon
Bagyo nga manukot sang mahal
Sa sin-o man ang may kahimuan!

DESAPARECIDOS

(in memory of Luisa Posa-Dominado and Nilo Arado)

Two more of our friends
Were again forcibly abducted
Desaparecidos—we know not
Where to look for them
If we should think them already lost
Or still alive
The hurt is deep...

Ah, I wish to be the wind
And trip over space
Topple rocks and limestone
Roll up the sea
And tear down the earth
Crawl into military camps
And the secret prisons
To seek out our friends
And heal their wounds
Ease their suffering
Give them food and water

For it is no crime
For you to sow the truth
For it is no crime

For you to expose poverty
For it is no crime
For you to open the people's eyes
For it is no crime
For you to hope for a new day
For it is no crime
For you make the poor see their strength
For it is no crime
For you to seek genuine change!

We now want to be a storm
A hurricane to wipe out the lies
Strong gusts of wind to find you,
In whatever darkness they had you imprisoned
A force that cannot be contained
By any evil king or queen
We will walk you through the eye of the storm
This storm that shall exact a heavy price
From whoever are the culprits!

DESAPARECIDOS

(sa alaala nina Luisa Posa-Dominado at Nilo Arado*)

Pwersado na namang dinukot
Ang dalawa sa aming mga kaibigan
Desaparecidos—hindi malaman
Kung saan hahanapin
Kung ituturing na wala na
O kung buhay pa
Masakit sa loob...

Ah, gusto kong maging hangin
Upang matisod sa kalawakan
Tungkabin ang mga bato at gasang
Lukutin ang dagat
Tuklapin ang lupa

---

* Si Luisa Posa-Dominado, 52, tagapagsalita ng SELDA, organisasyon ng mga dating-bilanggong pulitikal, Leonilo “Nilo” Arado, 39, tagapangulo ng Bagong Alyansang Makabayan-Panay, at Jose Ely “Leeboy” Garachico, 50, punong kalihim ng grupong Karapatan sa Isla ng Panay, ay nakasakay sa isang pick-up truck nang inatake ng pinaghiihinalang pwersa ng estado sa gabi ng Abril 12, 2007 sa barangay Cabanbanan, Oton, Iloilo. Binaril at iniwan para matatay si Garachico habang dinukot at sapilitang pinawala si Dominado at Arado.

Gapangin ang mga kampo militar
At mga lihim na bilangguan
Sa paghahanap sa aming mga kaibigan
At gamutin ang kanilang mga sugat
Ibsan ang kanilang pagdaramdam
Bigyan sila ng pagkain at tubig

Pagkat hindi ninyo kasalanan
Ang maghasik ng katotohanan
Pagkat hindi ninyo kasalanan
Ang maglantad ng kahirapan ng bayan
Pagkat hindi ninyo kasalanan
Ang magmulat sa mamamayan
Pagkat hindi ninyo kasalanan
Ang magbigay ng pag-asa sa bukas
Pagkat hindi ninyo kasalanan
Ang ipakita sa maralita ang kanilang lakas

Sa panahon pa ng diktadurang Marcos aktibista na si Dominado. Ilang beses siyang ikinulong pero laging nakatakas, kaya nabansagang “Kumander Pusa.” Sa 2008 na panayam kay Delia Aguilar, sabi ni Dominado: “Binansagan akong Kumander Pusa ng aking mga kaaway upang takutin ang ating mga kaibigan... Lagi akong nakatakas sa bilangguan dahil sa isang rason lamang: upang ipatuloy ang aking pakikipamuhay sa mamamayan, upang pukawin sila na lumaban para sa kanilang kinabukasan, para sa kanilang pamilya at mga kabataan.”

Ipinanganak sa Isla ng Mindanao, si Arado ay organisador at lider-magsasaka ng Paghungpong sang Manguuma sang Panay kag Guimaras (Pamanggas), militanteng grupo ng magsasaka na nakabase sa mga Isla ng Panay at Guimaras.

Pagkat hindi ninyo kasalanan
Ang maghanap ng tunay na pagbabago

Gusto namin ngayong maging bagyo
Unos na hahawi sa kasinungalingan
Alimpuyo na tutunton sa inyo
Sa kung saan mang karimlan ibinilanggo
Lakas na hindi mapipigil ng sinumang
Hari at Reyna ng kasamaan
Sa mata ng bagyo, kayo'y aalalayan
Bagyo'y maniningil nang mahal
Sa sinumang may kagagawan!

DESAPARECIDOS //

sa diin nga lulubngan ko ikaw pangitaon?
sa diin nga kabatuhan ko ikaw likwaon?
sa diin nga kabusayan ko ikaw salumon?
sa diin nga kabukiran ko ikaw tuytuyon?
sa diin nga hilit ko ikaw halungkaton?
sa diin?
sa diin?
sa diin?
sa diin?

DESAPARECIDOS II

In which graveyards must I look for you?
Which stones must I turn?
Which waters must I dive?
Which mountains must I traverse?
Which edges must I sweep?
Where must I look for you?
Where?
Where?
Where?

DESAPARECIDOS II

Saang libingan kita hahanapin?
Saang kabatuhan kita tutungkabin?
Saang katubigan kita sisisirin?
Saang kabundukan kita tutuntunin?
Saang sulok kita hahalukayin?
Saan?
Saan?
Saan?
Saan?

THERE WERE NO FRESH FLOWERS, COMRADES

(to the martyrs of Kidapawan)

there were no
fresh flowers,
Comrades,
to offer you
and you knew that
not even a blade
of green grass,
twigs are leafless
now, I know—
there were no fields
of rice to harvest
it's beyond hunger time
there's nothing
but the brown patch
of the earth...
to bury your body
pierced with bullets
as you cried for food
but listen, Comrades,
the march goes on
the streets tremble
you offered your blood
till these lands
grow green again.

WALANG SARIWANG BULAKLAK, MGA KASAMA

(para sa mga martir ng Kidapawan)*

Walang
Sariwang bulaklak,
Mga Kasama,
Na maiaalay sa inyo
At alam ninyo na wala
Ni isang karayom
Ng luntiang damo
Mga sanga ay kalbo
Ngayon, alam ko—
Walang mga palayan
Na mapag-aanihan
Dumaan na ang taggutom
At ang nariyan lamang
Ay kapisasong kayumangging lupa...
Na paglilibingan ng inyong katawan
Na binistay ng punglo
Habang kayo'y nananawagan para sa bigas
Ngunit dinggin, mga kasama
Nagpapatuloy ang martsa

---

* Noong Abril 1, 2016, binaril ng mga pwersa ng estado ang barikada ng mga magsasaka na nagdedemandang pagkain sa gitna ng tagtuyot na dulot ng El Niño sa Kidapawan City, North Cotabato, Mindanao. Dalawa ang napaslang habang dose-dosena ang nasugatan.

Nanginginig ang kalsada
Inialay ninyo ang inyong dugo
Hanggang sa ang lupaing ito
Ay muling maging luntian.

HALAD KAY KAUPOD ANAK

Kaupod, nagailig pa ang tubig sa suba sang Sigan
Nga gin-ulaan sang imo dugo,
Nagailig pa ang tubig sa Carit-an,
Mensislig kag Kataw
Wala pa natinog ang Bukid Madyaas
Amo man ang Bukid Talaptap,

Ara pa kami sa amon pangako
Tuluka, Kaupod! Ara ang mga tropang Kano
Nagalambiyong sa aton kadutaan,
Mga mananakop nga tampalasan—
Katulad mo, ang aton pumuluyo kag ang ila mga hangaway
magapangapin sang aton kadutaan
batuk sa sin-o man nga manug-agaw nga dumuluong
Tubtub sa aton lubos nga kahilwayan!

TRIBUTE TO COMRADE ANAK

Comrade, the waters of Sigan River still flow
where your blood had spilled,
The waters of Carit-an,
Mensislig and Kataw remain running,
Mount Madyaas stands unperturbed
As with the mountains of Talaptap.

We remain with our pledge
See, Comrade! American troops are here
Trampling on our lands,
Cruel invaders —
Like you, our people and their warriors
will defend our lands
against all plunderers who dare draw near
until our final victory and freedom!

PARANGAL KAY KASAMANG ANAK*

Kasama, dumadaloy pa ang tubig sa Ilog Sigan
Kung saan dumanak ang iyong dugo,
Dumadaloy pa ang tubig sa Carit-an,
Mensislig at Kataw
Hindi natitinag ang Bundok Madyaas
Gayundin ang Bundok Talaptap.

Nananatili kami sa ating sinumpaan
Masdan, Kasama! Narito ang mga tropang Kano
Lumalapastangan sa ating lupa,
Malulupit na mananakop—

---

* Nota ng awtor: Alexis “Ka Anak” dela Cruz, 18, mula sa Osman, Malinao, Aklan. Isa siya sa mga kasapi ng iskwad ng New People’s Army (NPA) na naka-engkwentro ng superyor na kumpanyang-lakas na pwersa ng Philippine Army na tinulungan ng mga tropang US sa Balikatan exercises sa Ilog Sigan sa Sebaste, Antique noong Setyembre 1995. Isang serye ng engkwentro ang naganap kung saan dalawang kaaway na sundalo ang napatay at isa naman ang nasugatan.

Ang Armed Forces of the Philippines kasama ang mga tropang US ay naglunsad ng mga war game sa Isla ng Panay. Ang lupang ninuno ng mga Tumandok ay ginamit para sa Balance Piston 2009 ng mga tropang US. Ginanap din ang Balikatan Exercises sa Panay kasabay sa APEC sa Iloilo City noong 2015 hanggang sa unang quarter ng 2016.

Katulad mo, ang sambayanan at
kanyang mga mandirigma
Ay magtatanggol sa ating kalupaan
Laban sa sinumang mandarambong na magtangka
Hanggang sa ating ganap na tagumpay at paglaya!

Carit-an, Mensislig at Kataw ay mga sapa sa bundok ng Sebaste, Antique.

Ang Bundok Madyaas ay isang prominenteng bundok sa Hilagang Panay, habang ang Bundok Talaptap ay nagsisilbing probinsyal na hangganan ng Aklan at Antique.

INDI IKAW ANG KAPASLAWAN

(sa memorya ni Edward Oliver L. de la Fuente
sa iya pagkamartir sadtong Abril 20, 1984)

Anong pagpadungog pa
Para sa imo ang amon tagikon
Sa patag sang pagpinta,
Hilwalaybay kag ambahanon
Kay ang kabuhi mo
Isa naman ka canvas

Sang isa ka huwaran
Nga rebolusyonaryo
Isa ka komposo,
Isa ka nobela,
sang paghigugma
kag pagluib
sang pag-alagad
kag binilanggo;

nobela sang pagpahilayo
kag paghilapit sang gerilyero sang banwa
sang instruktor, manug-amba
sang mamalaybay, manug-organisa
nga gintapos—

Indi sa trahedya
bangud indi ikaw ang kapaslawan,
Sa sining paghimakas
kay ikaw isa ka sentas lang
Sang malawig nga maragtas
Kag badbad sang layi sang pagbag-o
sa kasaysayan,
sang ginahambal mo nga
Materyalismong Istoriko
Sang banggianay sang
Metapisika kag diyalektika
Sang masa nga tagtuga
sang kasaysayan—
nga buwas isaysay
sang lamharon nga henerasyon
sang ila ambahanon
komposo sang kahilwayan
Tunay nga kahilwayan.

YOU DO NOT EMBODY FAILURE

*(in memory of Edward Oliver L. de la Fuente,
martyred on Abril 20, 1984)*

How many more homages
Must we gather for you
In the field of painting
Poetry and song
For your whole life
Is a canvas

Of an exemplary
Revolutionary
A composo
A novel
Of devotion
And treachery
Of selflessness
And bondage

A novel of the comings
and goings of a people's guerilla
Of a teacher, troubador
Poet and organizer
Which ended—

Not in tragedy
For you do not embody failure
In this struggle
You are part of the thread
Of longspun chronicles
unraveling the laws of change,
of historical materialism
that you speak of,
and the clash between
metaphysics and dialectics,
of the masses who are
the makers of history
that will be told
to the new generation
in their songs
composos of liberation
True freedom.

HINDI IKAW ANG KASAWIAN

(sa alaala ni Edward Oliver L. de la Fuente*
sa kanyang pagkamartir noong Abril 20, 1984)

Ano pang mga parangal
Ang para sa iyo ay titipunin
Sa larangan ng pagpipinta,
Panulaan at awit
Sapagkat ang buhay mo
Ay isang kanbas

Ng isang huwaran
Na rebolusyonaryo
Isang komposo
Isang nobela
Ng pag-ibig
At pagtataksil
Ng paglilingkod
At pagpiit

Nobela ng paglayo
At pagdating ng gerilyero ng bayan
Ng instruktor, mang-aawit
Makata, organisador
Na tinapos—

Hindi sa trahedya
Sapagkat hindi ikaw ang kasawian
Sa pakikibakang ito
Ika'y isang hibla
Sa malawig na salaysay
at ikid ng batas ng pagbabago
sa kasaysayan,
Sa sinasambit mong
Materyalismong istoriko
Sa tunggalian ng
Metapisika at diyalektika
Sa masa na tagapaglikha
Ng kasaysayan
Na bukas ilalahad
Sa bagong henerasyon
Sa kanilang mga awit
komposo ng kalayaan
Tunay na kasarinlan.

★ Si Edward Oliver dela Fuente ay panganay na anak ng dalawang lider ng Baptist Church sa Iloilo. Noong Abril 20, 1984, dinukot, tinortur, at pinaslang siya ng militar habang nagsasagawa ng gawaing aktibista sa isang maralitang komunidad sa Aklan, halos isang taon matapos pinaslang ng mga pwersa ng estado ang kanyang kapitid at aktibistang si John Herbert dela Fuente,

Daan-daang mamamayan ang bumisita sa kanyang lamay sa Jaro, Iloilo. Kalakhan sa kanila ay mga magsasaka mula sa iba't ibang dako ng Isla ng Panay. Noong oras na para dalhin siya sa kanyang huling hantungan, iginiit ng mga magsasakang kanyang tinulungan na mag-organisa na bitbitin ang kanyang kabaong sa kanilang mga balikat sa apat na kilometro na martsa.

SA PAGDUMDUM SA MGA REBOLUSYONARYONG MANUNULAT KAG MAMALAYBAY KAG IBAN PA NGA MARTIR

(*para kanday Kaupod Edward Oliver dela Fuente [Ka Philip], Jose Percival Estocada Jr [Ka Vencer], Mary Gene Dumaplin [Ka Tingting], Jojie Paduano [Ka Kristin] kag sa iban pa*)

Sila ang mga manunulat kag mamalaybay sang rebolusyon
Nga nagkuha sa pumuluyo sang bahandi nga inspirasyon
Sila ang bibig sa singgit sang nagahimakas nga masa
Tagabugkos sang ila kaisipan, balatyagon kag mga handum
Taghaplos sang balsamo sa mga pilason kag lapyo sa gyera
Tagaamba sang paglaum sa tunga sang kabudlayan kag kadulom
Tagpabando sang kalutusan sang manugpigos kag sakun
Ang manalagna sang kabuganaan sa palaabuton nga kadalag-an...

Wala sila nag uwang sa kahulugbon sa pagsalup sang bulan
Wala sila nagkalunod sa kamingaw kag pag antus sang banwa
Wala sila nagapaanud anod sa dagat kaangay sang day-a
Sila ang malig-on nga nagpanindugan sa pag alagad
Kag sa pagpanawagan sang Inang Bayan sa pag alsa
Para sa kamatuoran, kahilwayan kag tunay nga demokrasya
Ang ila mga bolpen kag pensil nagtubo kag nagpamuskad
Sang madamo nga mga karbin, M16, M14 kag AK47
Sa hardin sang armadong paghimakas sa kaumhan

Tuluka, mga Kaupod—

Subong padayon ini sa pagpanglambo, nagapangalapkap

Indi malutos, indi mapuo sa mga atake sang pasista nga kaaway

Kay ang malig-on nga base, ara sa dughan sang masa

Nga nagahalad sang ila mga inanak bilang mga Pulang hangaway.

IN MEMORY OF REVOLUTIONARY WRITERS AND POETS AND OTHER MARTYRS

(for Comrades Edward Oliver dela Fuente [Ka Philip], Jose Percival Estocada Jr [Ka Vencer], Mary Gene Dumaplin [Ka Tingting], Jojie Paduano [Ka Kristin] and others)

They are the writers and poets of the revolution
Who gained great inspiration from the people
Their lips utter the cry of the masses in struggle
They gather their ideas, sentiments and dreams
They soothe the hurt and wounded in this war
They sing of hope amid suffering and gloom
They announce the defeat of the rapacious oppressor
Prophets of prosperity in the victory to come...

They did not wail in drunkenness upon nightfall
Nor drown themselves in pining, amid the people's suffering
They stood their ground in the service of the masses
And Mother Philippines' call to rise up
For truth, freedom and true democracy
From their pens and pencils grew and blossomed
Countless carbine rifles, M16s, M14s and AK47s
In the garden of armed struggle in the countryside

Look, Comrades—
They continue to bloom and take root
Unbowed, undefeated by attacks of the fascist enemy
For our sublime bastion lies in the hearts of the masses
Who offer their sons and daughters as Red fighters.

SA ALAALA NG MGA REBOLUSYONARYONG MANUNULAT AT MAKATA AT IBA PANG MARTIR

(para kina Kasamang Edward Oliver dela Fuente [Ka Philip], Jose Percival Estocada Jr [Ka Vencer], Mary Gene Dumaplin [Ka Tingting],
Jojie Paduano [Ka Kristin] at sa iba pa*)

Sila ang mga manunulat at makata ng rebolusyon
Na humalaw ng makabuluhang inspirasyon mula sa masa
Sila ang tambuli ng sambayanang nakikibaka
Tagabigkis ng kanilang diwa, damdamin at mithi
Tagahaplos ng balsamo sa mga sugatan sa digma
Mang-aawit ng pag-asaya sa gitna ng hirap at dilim
Nag-aanunsyo ng pagkalupig ng mapagsamantala at sakim
Propeta ng kasaganaan sa parating na tagumpay...

Sila'y hindi ngumalngal sa pagkalango sa paglubog ng buwan
Ni nagpakalunod sa pangungulila at sa pagdurusa ng bayan
Sila'y matatag na nanindigan sa paglilingkod
At sa panawagan ng Inang Bayan sa pagbangon
Para sa katotohanan, kalayaan at tunay na demokrasya
Mula sa kanilang lapis at panulat ay umusbong at namukadkad
Ang maraming karbin, M16, M14, at AK47
Sa hardin ng armadong pakikibaka sa kanayunan

Masdán, mága Kasamá—
Patuloy ito sa paglago at paggapang
Hindi mapuksa, hindi malupig sa atake ng pasistang kaaway
Sapagkat ang matatag nating base ay nasa puso ng masa
Na nag-aalay ng kanilang mága supling bilang mága Pulang mandirigma

---

* Jose Percival Estocada Jr. ang ginamit na pangalan ni Andante Arador para sa kanyang mga rebolusyonaryong awit at tula, na pinakapopular ang “Mangunguma Ako” (Magasaka Ano), na naka-pattern sa isang kantang bayan na Hiligaynon. Ang kumand ng New People’s Army (NPA) sa Sentral Panay ay nakapangalan sa kanya.

Nagtapos si Mary Gene Dumaplin sa University of the Philippines-Visayas sa Miag-ao, Iloilo at sumapi sa NPA noong 1995. Napatay siya sa edad ng 29 nang inatake ng mga tropang militar ang kampong gerilya sa Sebaste, Antique noong Setyembre 30, 1998.

Si Joji Paduano ay isa sa mga martir sa ilalim ng diktadurang Marcos na kinikilala ng Bantayog ng mga Bayani Foundation, na may ganitong salaysay sa raid ng militar na pumatay kay Paduano sa Brgy. Bugasungan, Ibajay, Aklan: “Sa umaga ng Mayo 11, 1984, pinalibutan ng mga sundalo sa ilalim ng 47th IB ang bahay na nipa kung nasaan si Joji at kanyang mga kasamahan. Tinamaan siya ng bala mula sa mga sundalo habang gumagamit ng typewriter. Ang kanyang mga kasama ay agad na napatay habang nasugatan siya sa kanyang likod. Nang tumigil ang pagpapaputok, narinig ng mga kapitbahay na nagtatago sa hindi kalayuan si Joji na humiling sa mga sundalo na dalhin siya sa ospital. Walang-kibo na binalewala ng mga sundalo ang kanyang mga pakiusap, hinalughog ang bahay at iniwan siya para mamatay. Kinuha ang mga katawan ni Joji at kanyang mga kasama ng mga mamamayan ng lokalidad upang ilibing.”

THE LIGHT OF DEAD FIREFLIES NEVER DIE

There is beauty
In the black night

There are stars
The lighted fishing boats at sea
The lighted homes in the villages
And over there, not a few homes
Surely housed our Comrades
With unseen fires in their hearts
Enkindling others souls

And when we walk
Through the shallow waters
Of a winding creek
We would see down its bed
Bright tiny lights
From hundreds of dead fireflies
Drowned through rain and storms

There is beauty
In the black night

It makes you see the light
Of dead fireflies
Really, never die.

ANG KISLAP NG PATAY NA ALITAPTAP AY HINDI NAMAMATAY

May rilag
Sa karimlan

May mga bituin
Mga ilawan ng mga kumpit sa laot
Mga gasera ng mga dampa sa baryo
At sa dako pa roon, di iilang bubong
Ang tiyak na nagkanlong sa ating mga Kasama
Na may lihim na alab sa kanilang mga puso
Na nagpapaningas sa damdamin ng marami

At kapag aming tinatahak
Ang tubigang mababaw
Ng isang sapa na paikid at lumilikaw
Mamamalas namin sa illalim nito
Ang matingkad na mumunting kislap
Mula sa daan-daang patay na alitaptap
Na nalunod sa ulan at unos

May rilag
Sa karimlan

Ipinapakita nito sa atin
Na ang kislap ng mga patay na alitaptap
Ay hindi naman talaga namamatay.

ARA KA LANG SA MGA DAHON, SA MGA BULAK...

madumduman ko ikaw
sa tagsa ka nagatiklop nga dahon
sa tagsa ka talakayan upod sa masa
nga nagalarawan sang mga ugat nga problema
gani nga gin-usoy mo ang banas
sang armado nga paghimakas
kag may mga luha sa imo ginbayaan
gin-atubang mo ang hangkat sang katarungan
kag nagpakalig-on sa atubang sang kaaway,
sa atubang sang katalagman,
sa atubang sang bagyo,
ang hangkat sang panahon—
ginapangita ko ang imo mga pinanghambal
nga nagpukaw sang kabataan
subong nahangpan na nila
nga wala ka nangin dulaan lang
kaangay sang bula, sa taliwala—
ara ka lang sa mga dahon,
sa mga bulak, sa tubig, sa patag
sa kabukiran... sa mga handum sang masa
nga tunay nga kahilwayan.

YOU REMAIN WITH THE LEAVES, WITH THE FLOWERS...

I will remember you
in each folding leaf
in each conversation with the masses
as we describe the root problems
the reasons why you chose the path of armed struggle
and tears dwell with those you left behind
you faced the challenge of justice
and steeled yourself in the face of adversary
amid danger
amid storms,
the challenge of the times—
I followed your every word
that roused the youth
now they understand
that you did not just disappear
like a bubble, in the pits of oblivion,
you remain with the leaves
with the flowers, waters, and the plains
and mountains, with the people's hopes
for true liberation.

NARIYAN KA LAMANG SA MGA DAHON, SA MGA BULAKLAK...

maaalala kita
sa bawat tumitiklop na dahon
sa bawat talakayan kasama ang masa
na naglalarawan sa mga ugat na problema
na siyang dahilan
ng iyong pagbagtas sa landas
ng armadong pakikibaka
at ng luha na nananahan sa iyong mga iniwan
hinarap mo ang hamon ng katarungan
at nagpakatatag sa harap ng kaaway
sa harap ng panganib
sa harap ng unos
ang hamon ng panahon—
sinundan ko ang iyong mga inusal
na pumukaw sa kabataan
ngayo'y nauunawaan na nila
na ika'y hindi basta lamang naglalo
gaya ng bula, sa gitna ng kawalan
nariyan ka lamang sa mga dahon
sa mga bulaklak, sa tubig, sa patag
sa kabundukan..sa mithi ng masa
para sa tunay na kalayaan.

*Appendices/
Appendix*

A MASSACRE AND NOT AN ENCOUNTER TOOK PLACE IN ANTIQUE, PANAY

Concha Araneta, August 15, 2018

NO ENCOUNTER took place in Atabay, San Jose, Antique, midnight of August 15, 2018. It was a MASSACRE planned and executed by the criminal and fascist 301st Brigade, 61st Infantry Battalion, Antique Police Mobile Force (PMF) and the Philippine National Police (PNP) in San Jose town. Blood is on the hands of the fascist mercenary military and police in Panay.

The brutal massacre of our education and propaganda staff has just reached the office of the CPP and NDF-Panay. The fatalities were legitimate personnel of the office of the CPP and NDF in Panay—THEY WERE UNARMED NON-COMBATANTS. They were conducting research concerning the situation of the people in different areas of Panay to deeply and concretely study the problems and concerns of the masses in the region. The comrades visited Antique in order to investigate the reported demolition of homes, soaring prices of commodities and the dwindling source of income of the poor and small fisherfolk, workers and sacadas in the province.

Ka Dudi (Felix Salditos), Ka Ipo (Eldie Labinghisa), Ka Elton (Peter Mecinas), Ka Liway (Karen Ceralvo) and Ka Mayang (Liezl Bandiola) were veterans and responsible cadres of the Party and the revolution. They gave the ripest and most productive years of their lives to utmost service to the people and the advancement of the revolutionary struggle in Panay. It is rather hard to accept that in one fell swoop the revolutionary movement lost these most assiduous

comrades full of ability, talent and intelligence.

Ka Bebe (Jason Talibo) and Ka Jason Sanchez were there to provide technical services to the comrades in order to facilitate their research and study of the conditions of the most backward province in Panay.

The fascist military and police are desperate LIARS and cowards.

The first lie: the comrades were allegedly armed and were the first to fire. The truth is that the comrades were UNARMED and it was the mercenary troops who fired first and ceased firing only when they were sure that all the comrades were dead. Most of the blood found were inside the house showing that the comrades were not in firing position. The fascist criminals rushed unto the unarmed sleeping comrades and fired upon them.

The second lie: after nine hours, they showed the media and the public the alleged firearms recovered from the people they massacred. The truth is that they planted a few firearms—a grenade, a .38 revolver, one KG-9, and an M203 grenade without a rifle—that even some media persons cited that such firepower could hardly sustain a 30-minute gunfight. At the press conference, PNP Region 6 Director Supt. Bulalacao hastened to add an M14 rifle to their planted firearms along with the alibi that someone got away and took off with the M203 rifle. However, one can easily see through the yarn.

The third lie: the police merely intended to serve warrants of arrest to two comrades. The truth is that their intention was to KILL anyone who was in the house. If their intention was to serve warrants, why execute it in the middle of the night? It is unthinkable that the 61st IB's Col. Magbalot and Antique PNP Chief Mark Darroca had a hundred men deployed just to capture two personalities.

The fourth lie: Magbalot and Bulalacao said that the comrades were members of a regional taxation implementing group and

were conducting “extortion activities.” The truth is that the comrades were staff personnel of the CPP and NDF for education, propaganda and research. It is an oft-repeated enemy claim that the NPA resort to extortion because they are starving.

Duterte’s fascist mercenaries have nothing to brag about in the massacre of our unarmed comrades. They should be ashamed of their cowardly and desperate murder of people who could not fight back. This massacre is in retaliation to military actions of the NPA in the past months wherein the 61st IB and its paramilitary CAFGUs suffered casualties. In desperation, they pounce upon the unarmed, same as their tact with the more than 20,000 civilians they have murdered in the name of Duterte’s anti-drug campaign Oplan Tokhang.

True to the orders of their bloodthirsty commander-in-chief, they have violated with intent the rules of war in the Geneva Conventions and the Comprehensive Agreement on Respect for Human Rights and International Humanitarian Law (CARHRIHL), on the prohibition of violence against civilians and unarmed persons. These agreements were signed and subscribed to by the government of the Philippines in 1949 and 1977, and the CARHRIHL, signed between the government and the NDF, on August 7, 1998. The massacre displays the terrorist orientation of the military and police under their number one terrorist commander.

Unlike the fascist troops who conceal their casualties, we are proudest to acknowledge and claim Ka Dudi, Ipo, Elton, Liway, Mayang, Bebe and Jason. We boast of them as among the best sons and daughters of our motherland. We are proud of their productive work and contribution to revolutionary education, propaganda, culture and research. They were smart and diligent comrades who shared their learning and knowledge to the younger generation of revolutionaries. They gave color, music, energy and life to revolutionary propaganda and culture for the exploited and oppressed, for genuine freedom,

justice and peace.

Our grief will not end in merely shedding tears. What our revolutionary martyrs would have wanted is to transform our grief into courage by bravely raising our fists and shouting out loud to carry on the revolutionary struggle! We salute you beloved comrades!

The blood on the fascists' hands will never be forgotten.

Concha Araneta is the Spokesperson of the National Democratic Front in Panay Island.

ISANG MASAKER AT HINDI ENGKVENTRO ANG NAGANAP SA ANTIQUE, PANAY

Concha Araneta, August 15, 2018

WALANG ENGKVENTRONG naganap sa Atabay, San Jose, Antique, sa hating-gabi ng Agosto 15, 2018. Isa itong MASAKER na pinakana at pinatupad ng kriminal at pasistang 301st Brigade, 61st Infantry Battalion, Antique Police Mobile Force (PMF) at Philippine National Police (PNP) sa bayan ng San Jose. Duguan ang mga kamay ng mga pasista't mersenaryong militar at pulis sa Panay.

Kakarating lamang ng balita ng brutal na masaker ng ating istap sa edukasyon at propaganda sa tanggapan ng CPP at NDF-Panay. Ang mga pinaslang ay mga lehitimong tauhan ng opisina ng CPP at NDF sa Panay – SILA'Y DI-ARMADO AT HINDI MGA MANDIRIGMA. Nagsasagawa sila ng pananaliksik tungkol sa kalagayan ng mga mamamayan sa iba't ibang lugar ng Panay upang mas malalim at kongkretong aralin ang problema at isyu ng masa sa rehiyon. Pumunta ang mga kasama sa Antique upang imbestigahan ang naulat na demolisyon ng mga tahanan, paglobo ng presyo ng mga kalakal at lumiliit na kita ng mga maralita at maliliit na mangingisda, manggagawa, at sakada sa probinsya.

Sina Ka Dudi (Felix Salditos), Ka Ipoy (Eldie Labinghisa), Ka Elton (Peter Mecinas), Ka Liway (Karen Ceralvo) at Ka Mayang (Liezl Bandiola) ay mga beterano at responsableng kadre ng Partido at rebolusyon. Ibinigay nila ang pinakamahusay at pinakaproductibong panahon ng kanilang buhay para sa lubos na paglilingkod sa sambayanan at para sa pagsusulong ng rebolusyonaryong pakikibaka

sa Panay. Mahirap tanggapin na sabay-sabay na nawalan ang rebolusyonaryong kilusan ng mga masigasig na kasamang puno ng kasanayan, talento, at talino.

Sina Ka Bebe (Jason Talibo) at Ka Jason Sanchez ay neroon upang magbigay ng teknikal na tulong sa mga kasama na nagsasaliksik at nag-aaral sa kondisyon ng pinaka-atrasadong probinsya sa Panay. Mga desperadong SINUNGALING at duwag ang mga pasistang militar at pulis.

Unang kasinungalingan: Ang mga armadong kasama ang diumanong unang nagpaputok. Sa katunayan, ang mga kasama ay di-armado at ang mga mersenaryong tropa ang unang nagpaputok. Tumigil lamang ang pagpapaputok nang sigurado na silang patay na ang lahat ng mga kasama. Pinapakita ng mga dugo sa loob ng bahay na ang mga kasama ay wala sa posisyon na lumaban. Mabilis na lumusob ang mga pasistang kriminal sa mga di-armadong natutulog na mga kasama at binaril sila.

Ikalawang kasinungalingan: Matapos ang siyam na oras, pinakita nila sa midya at publiko ang mga diumanong armas na naukuha mula sa kanilang minasaker. Ang katotohanan ay tinanim nila ang iilang armas—isang granada, isang .38 rebolber, isang KG-9, at isang M203 na walang riple—na maging ang ilang mamamahayag ay nakapagsabi na ang gayong lakas ay hindi kayang sustinihin ang isang 30-minutong labanan. Sa press conference, mabilis na dinagdag ni PNP Region 6 Director Supt. Bulalacao ang isang ripleng M14 sa kanilang tinanim na mga armas kasabay ang palusot na may nakatakas pang dala ang isang ripleng M203. Pero madaling mapasubalian ang nilubid na kwento.

Ikatlong kasinungalingan: Layon lamang ng mga pulis na ibigay ang warrant para sa pag-aresto ng dalawang kasama. Sa katunayan, ang kanilang intensyon ay PATAYIN ang lahat na nasa loob ng bahay. Kung ang layunin nila ay ang magsilbi ng mga warrant,

bakit nila ito gagawin sa gitna ng gabi? Hindi kapanipaniwala na si Col. Magbalot ng 61st IB at Antique PNP Chief Mark Darroca ay magpapadala ng isandaang tauhan upang dakpin lamang ang dala-wang personalidad.

Ikaapat na kasinungalingan: Sinasabi nina Magbalot at Bulalacao na ang mga kasama ay kasapi ng rehiyonal na grupong nag-papatupad ng pagbubuwis at nagsasagawa ng mga “pangingikil.” Sa katunayan, ang mga kasama ay kawani ng CPP at NDF para sa edukasyon, propaganda, at pananaliksik. Isang paulit-ulit na kasinungalingan ng kaaway na nangingikil diumano ang NPA dahil sa gutom.

Walang anumang maipagmamayabang ang mga pasistang mersenaryo ni Duterte sa pagmasaker ng mga di-armadong kasama. Dapat silang mahiya sa duwag at desperadong pagpatay ng mga tao na hindi makalaban. Itong masaker ay paghihiganti sa mga aksyong militar ng NPA nitong mga nagdaang buwan kung saan ang 61st IB at paramilitar na CAFGU nito ay nagtamo ng pinsala. Sa kanilang des- perasyon, sinunggaban nila ang mga di-armado, tulad ng kanilang gawi sa mahigit 20,000 sibilyan na pinatay sa ngalan ng kontra-drogang kampanya ni Duterte na Oplan Tokhang.

Totoo sa mga atas ng kanilang uhaw-sa-dugo na punong-komander, sadya nilang nilabag ang mga alituntunin ng digma ng Geneva Conventions at Comprehensive Agreement on Respect for Human Rights and International Humanitarian Law (CARHRIHL) laban sa paggamit ng dahas sa mga sibilyan at di-armado. Ang mga kasunduang ito'y pinirmahan at sinang-ayunan ng gobyerno ng Pilipinas noong 1949 at 1977, at ang CARHRIHL ay linagdaan ng gobyerno at NDF noong Agosto 7, 1998. Nilalantad ng masaker ang teroristang oryentasyon ng militar at pulis sa ilalim ng kanilang numero unong teroristang kumander.

Hindi tulad ng mga pasistang tropa na tinatago ang kanilang

mga patay at pinsala, lubos naming ipinagmamalaki at kinikilala sina Ka Dudi, Ipoy, Elton, Liway, Mayang, Bebe at Jason. Ipinagmamalaki namin sila bilang kabilang sa pinakamahusay na mga anak ng ating Inang Bayan. Ipinagmamalaki namin ang kanilang produktibong gawain at kontribusyon sa rebolusyonaryong edukasyon, propaganda, kultura, at pananaliksik. Sila'y mga matatalino at masigasig na mga kasama na nagbahagi ng kanilang pag-aaral at kaalaman sa mas nababatang henerasyon ng mga rebolusyonaryo. Binigyan-buhay nila, gayundin ng musika, sigla at buhay ang rebolusyonaryong propaganda at kultura para sa inaaping mamamayan, para sa tunay na kalayaan, hustisa at kapayapaan.

Hindi magtatapos sa ating mga luha ang ating pagluluksa. Nanaisin ng ating mga rebolusyonaryong martir na itransforma natin ang ating pighati sa tapang at itaas ang ating mga kamao at buong lakas na isigaw na isulong ang rebolusyon! Sinasaludo namin kayong mga mahal na kasama!

Ang dugo sa kamay ng mga pasista ay hindi kailanman makakalimutan.

Si Concha Araneta ang Tagapagsalita ng National Democratic Front sa isla ng Panay

MGA MARTIR SANG PKP-PANAY, GINPASIDUNGGAN

Ang Bayan, August 21, 2018

Ginpasidungan sang National Democratic Front (NDF)-Panay kag sang bilog nga rebolusyonaryong hublag ang pito ka myembro sang komite sa propaganda kag edukasyon sang Partido Komunista sang Pilipinas (PKP) sa isla sang Panay.

Ang pito ka kaupod brutal nga ginmasaker sang gitingub nga pwersa sang militar kag pulis sadtong tungang gab-i sang Agosto 15 sa Barangay Atabay, San Jose, Antique. Sanday Felix Salditos (Ka Dudi), Eldie Labinghisa (Ka Ipoy), Peter Mecenas (Ka Elton), Karen Ceralvo (Ka Liway), Liezl Bandiola (Ka Mayang), Jason Talibo (Ka Bebe) kag Jason Sanchez makabig sa mga pinakamaayo nga anak sang banwa. Ginhaladnila ang pinakamabunga kag produktibong mga tuig sa pag-alagad sa pumuluyo kag pagpasulong sang rebolusyonaryong kahublagan sa Panay.

Ang apat sa pitong martir mga kadre sa propaganda kag kultura. Nagserbi sa rebolusyon si Salditos sa sulod sang 40 tuig bilang mamalaybay, dibuhista kag pintor. Kilala siya sa ngalan sa pagsulat nga si Mayamor, kag sining ulihi bilang Maya Daniel sa social media. Nagatungod siya bilang editor sang pangmasang pahayagan sang Panay, ang Daba-daba, kag dibuhista sang komiks sini nga Caduy. Ginagamit sang bilog nga kahublagan ang iya mga obra sa mga pagtuon kag propganda. Mayor siya nga kontribyutor sang Ulos kag PRWC.

Si Labinghisa isa man ka biswal nga artista kag mamalaybay samtang sanday Bandiola kag Ceralvo pulupanahon nagaasulat sang

binalaybay samtang nagatungod bilang mga instruktor sang pormal nga pagtuon sang Partido sa rehiyon.

Sa isa ka pahayag sadtong Agosto 15, mabaskog nga ginkundinar ni Ka Concha Araneta, tagapamaba sang NDF-Panay, ang brutal nga pagmasaker sang gingtingub nga pwersa sang 301st IBde, 61st IB kag pulisya sa pito ka kaupod.

Gin-atake sang indi magnubo sa 100 armadong tropa sang estado ang ginhamtangan nila nga balay kag ginpatay sila samtang nagakatulog. Sa Barangay Atabay sadto ang mga kaupod para magtigayon sang pagpanalawsaw kag imbestigasyon sa kahimtangan sang pumuluyo sa Antique, ang pinakaimol nga prubinsya sang Panay.

Ginpanginwala ni Ka Concha ang ginlubid nga mga kabutigan sang AFP kag PNP para tabunan ang ila mga krimen. Masaker, indi engkwentro, ang natabo. Indi armado kag indi pwede mabilang nga mga kombatant ang pito. Siling ni Ka Concha, indi matuod nga una nga nagpalupok ang mga kaupod. Ang solo nga nagpalupok amo ang mga mersenaryong tropa, nga nag-untat lamang sa pagpaulan sang bala sang pat-ud na nila nga patay ang tanan nga ara sa sulod sang balay.

Daku man nga katuntuhan ang ginpakita nga armas nga gin-gamit kuno sang mga kaupod agud magbato. Tuman kaathag nga gintanum nga ebidensya ang ginasiling sang pulis nga granada, .38 kalibreng pistola kag isa ka M203 granada (wala sang riple) nga indi mapatihan bisan sang midya sa kabutigan nga nagbato ang mga kaupod sa sulod sang 30 minutos gamit ang mga ini. Nagpalusot pa ang PNP nga magaserbi lang sila sang mandamyento de arresto sa duha nga ginpatay.

Siling ni Ka Concha, mabudlay batunon nga sa isa ka pisok, nadulaan ang reboluyonaryong kahublagan sang mga kaupod nga puno sang abilidad, talento, kaalam kag kapagsik.

“Ginhatagan nila sang kabuhi, kag amo man, sang musika, kapagsik kag kolor ang rebolusyonaryong propaganda kag kultura para sa ginapigos nga pumuluyo, para sa tunay nga kahilwayan, hustisya kag kalinungan,” hambal ni Ka Concha.

“Indi nga magtapos sa aton mga luha ang aton nga paglalaw,” suno pa kay Ka. Concha. “Gusto sang aton mga rebolusyonaryong martir nga itransporma ang aton kasubo sa kaisog kag pataason ang aton mga kuom nga kamot kag lubos kabaskog nga isinggit nga isulong ang rebolusyon!” dugang pa niya.

MGA MARTIR NG PKP-PANAY, PINARANGALAN

Ang Bayan, August 21, 2018

Pinararangalan ng National Democratic Front (NDF)-Panay at ng buong rebolusyonaryong kilusan ang pitong myembro ng komite sa propaganda at edukasyon ng Partido Komunista ng Pilipinas (PKP) sa isla ng Panay.

Ang pitong kasama ay brutal na minasaker ng pinagsanib na pwersa ng militar at pulis noong Agosto 15, hatinggabi, sa Barangay Atabay, San Jose, Antique.

Sina Felix Salditos (Ka Dudi), Eldie Labinghisa (Ka Ipo), Peter Mecinas (Ka Elton), Karen Ceralvo (Ka Liway), Liezl Bandiola (Ka Mayang), Jason Talibo (Ka Bebe) at Jason Sanchez ay maituturing na kabilang sa pinakamahuhusay na anak ng bayan. Inialay nila ang pinakamabunga at produktibong mga taon sa pagsisilbi sa mama-mayan at pagsusulong ng rebolusyonaryong kilusan sa Panay.

Ang apat sa pitong martir ay mga kadre sa propaganda at kultura. Nagsilbi sa rebolusyon si Salditos sa loob ng 40 taon bilang makata, dibuhista at pintor. Kilala siya sa sagisag sa panulat na si Mayam-or, at kamakailan bilang Maya Daniel sa social media. Gumampan siyang patnugot ng pangmasang pahayagan ng Panay, ang Dabadaba, at dibuhista ng komiks nitong Caduy. Ginagamit ng buong rebolusyonaryong kilusan ang kanyang mga obra sa mga pag-aaral at propaganda. Mayor siyang kontribyutor ng Ulos at ng PRWC.

Si Labinghisa ay isa ring biswal na artista at makata habang sina Bandiola at Ceralvo ay paminsan-minsang nagsusulat ng tula

habang gumagampan bilang mga instruktor ng mga pormal na pag-aaral ng Partido sa rehiyon.

Sa isang pahayag noong Agosto 15, mariing kinundena ni Ka Concha Araneta, tagapagsalita ng NDF-Panay, ang brutal na pagmasaker ng pinagsanib na pwersa ng 301st IBde, 61st IB at pulisya sa pitong kasama.

Inatake ng di bababa sa 100 armadong tauhan ng estado ang tinigilan nilang bahay at pinaslang sila habang natutulog. Nasa Barangay Atabay noon ang mga kasama para magsagawa ng pananaliksik at imbestigasyon sa kalagayan ng mamamayan ng Antique, ang pinakamahirap na probinsya ng Panay.

Pinabulaanan ni Ka Concha ang mga kasinungalingan ng AFP at PNP para pagtakpan ang kanilang krimen. Masaker, hindi labanan, ang naganap. Hindi armado at hindi maaaring ituring na mga kombatant ang pito. Ani Ka Concha, hindi totoong unang nagpaputok ang mga kasama. Ang tanging nagpaputok ay ang mga mersenaryong tropa, na tumigil lamang sa pagpapaulan ng bala nang tiyak na nilang patay ang lahat na nasa loob ng bahay.

Malaking kabulastugan din ang ipinakitang armas na ginamit diumano ng mga kasama para lumaban. Napakalinaw na tanim na ebidensya ang sinasabi ng pulis na granada, .38 kalibreng pistola at isang M203 granada (walang riple) na hindi naniwala kahit ang midya sa kasinungalingang lumaban ang mga kasama sa loob ng 30 minuto gamit ang mga ito. Nagpalusot pa ang PNP na maghahain lamang diumano sila ng mandamyento de arresto sa dalawa sa mga pinaslang.

Ani Ka Concha, mahirap tanggapin na sa isang iglap, nawalan ang rebolusyonaryong kilusan ng mga kasamang punong-puno ng abilidad, talento, talino at sigasig. “Binigyan-buhay nila, gayundin ng musika, sigla at buhay ang rebolusyonaryong propaganda at kultura para sa inaaping mamamayan, para sa tunay na kalayaan, hustisya at kapayapaan,” ani Ka Concha.

“Hindi magtatapos sa ating mga luha ang ating pagluluksa,” sabi pa ni Ka Concha. “Nanaisin ng ating mga rebolusyonaryong martir na itransforma natin ang ating pighati sa tapang at itaas ang ating mga kamao at buong lakas na isigaw na isulong ang rebolusyon!” dagdag pa niya.

FELIX SALDITOS (1958-2018), THE POET MAYAMOR DANIEL OF PANAY ISLAND

Tomas T. Talledo

In 1979, Felix Salditos, popularly known as the poet Mayamor decided to fully embrace the national democratic struggle and pursued bolder tasks for the liberation of the masses that he faithfully loved. As a cadre, he accepted to be deployed in the countrysides of Panay island.

At the peace talks between the Government of the Republic of the Philippines and the National Democratic Front during the dispensation of Cory Aquino, Mayamor took on rather risky above-ground tasks in documentation of the negotiations. Another underground poet, Servando Magbanua, did not escape death by assassination as consequence of surfacing.

It was also that time Mayamor met and courted Ruth. Ruth recalled that fateful moment as it was during one of the largest Lakbayan (Peasants' Journey) events in the island. There they were cordoned inside Sta. Teresita Church and the lakbayanistas were bringing in food and needed supplies. Mayamor approached her and asked if he could borrow her guitar; that was their first conversation.

Ruth lovingly remembered he played the guitar while she sang. After sometime, Ruth received a letter from him expressing his intention to court her. Finally she accepted him and they were married in 1997. Early on, they had accepted that they cannot live together as standard couples do. Their married life went on even as Mayamor fulfilled his propaganda work far away from Ruth.

As an artist, he painted and wrote about the revolution and its people. Despite the dreariness of the political and socio-economic situations, he still found these inspiring to paint with all the possible colors the advancement of the people's war, and turned his life and those of the masses into colorful, vibrant, exuberant subjects of depictions.

Mayamor's corpus of poems remain dispersed. These are posted in his Facebook, e-mailed to friends, personally printed in limited copies as gifts to comrades. Changing from hand-to-hand, a chapbook was passed on to me, in English titled "Our songs will never die down the valley and other poems". He had not fully grasped the diction of this foreign tongue as his lines read blandly prosaic: "I am hearing/the soothing and sonorous song -/I will continue to play our music/our song will never die/down the valley./"

In Hiligaynon, he is the unsurpassed master of poetic form, sound and imageries among underground poets of Panay. He wrote a five-part long elegy for the three martyrs in Capiz, "Pasidungog Kanday Ka Val, Ka Bong, Ka Remy". In this poem, he effectively harnessed poetic techniques of catalogue, rhetorical queries and tone of supplication. Readers who claim they like his poems should therefore seriously learn Hiligaynon language rather than rely on translations that can only approximate meaning and felicity.

Mayamor was viewed as one of the brightest and diligent cadres of the Communist Party of the Philippines and the National Democratic Front. He took on the tasks assigned to him without any hesitation, and was hardworking in challenging situations. Such was his resolve to liberate the people, such was his dedication, such was his love for the masses.

Though his life was abruptly ended, Mayamor is not wholly gone. Physically he is now at rest in the bosom of the earth, yet he lives through his poetry and his paintings, held in trust by friends,

families and comrades all over Panay.

The examples of his life will continue to surge through the raised fists of the people, and through the tactical maneuvers of his comrades. His name ever resounding entwined in the many slogans, speeches and tributes in his honor. His spirit goes with the wind that blows over the revolutionary banners and flags. Mayamor's joyful nature, bravery, commitment, perseverance, and dreams will be with us all, a light of hope that shall guide us in the darkness. His sacrifice and that of his comrades will not be be in vain, rather the people's National Democratic struggle will advance, bringing forth a new society sans oppression, sans exploitation, a society that Mayamor painted on his canvas and celebrated in his poems.

Our socialist future will be his most beautiful artwork, and our people's history, his greatest exhibition.

Published by Bulatlat.com on October 14, 2018.

Tomas T. Talledo is a faculty member of the Division of Social Sciences, UP Visayas, Miag-ao, Iloilo Campus. He teaches Political Science and Sociology courses. He published his collection of poems, “Songs of War Patriots and other poems” in 2011.

FELIX SALDITOS (1958-2018), ANG MAKATANG MAYAMOR DANIEL NG ISLA NG PANAY

Tomas T. Talledo

Noong 1979, si Felix Salditos, na mas kilala bilang ang makatang Mayamor, ay nagpasyang buong-buo na yakapin ang pambansa-demokratikong pakikibaka at tanganan ang mas mapangahas na mga tungkulin para sa pagpapalaya ng masang kanyang matapat na pinaglingkuran. Bilang kadre, tinanggap niya ang atas na kumilos sa kanayunan ng isla ng Panay.

Sa usapang pangkapayapaan sa pagitan ng Gobyerno ng Republika ng Pilipinas at ng National Democratic Front sa termino ni Cory Aquino, kinuha ni Mayamor ang mapanganib na gawain para sa dokumentasyon ng mga negosasyon. Ang isa pang rebolusyonaryong makata, si Servando Magbanua, ay hindi nakatakas sa asasinyasyon bilang kinahinatnan ng paglitaw sa publiko.

Sa panahong ito nakilala at niligawan ni Mayamor si Ruth. Naalala ni Ruth na naganap ang sandaling ito sa pagitan ng isa sa pinakamalaking Lakbayan ng magsasaka sa isla. Naka-kordon sila sa loob ng Simbahan ng Sta. Teresita habang dinadala ng mga kalahok ng lakbayang pagkain at ibang rekursong. Nilapitan siya ni Mayamor upang manghiram ng gitara. Ito ang kanilang unang pag-uusap.

Naalala ni Ruth na tinugtugan ni Mayamor ng gitara ang kanyang pagkanta. Paglipas ng ilang panahon, nakatanggap si Ruth ng sulat na nagpapahayag ng intensyon ni Mayamor na ligawan siya. Pinahintulutan niya ito at sila ay kinasal noong 1997. Maaga pa lamang, natanggap na nilang dalawa na hindi sila pwedeng makapamu-

hay tulad ng mga regular na mag-asawa. Ang kanilang buhay bilang kasado ay nagpatuloy sa gitna ng gawaing pampropaganda ni Mayamor malayo kay Ruth.

Bilang artista, nagpinta at nagsulat si Mayamor tungkol sa rebolusyon at sambayanan. Ang malagim na sitwasyong pulitikal at sosyo-ekonomiko ay nakita niya pa rin bilang inspirasyon upang ipinta sa lahat ng posibleng kulay ang pagsulong ng digmang bayan. Isinagawa niya ang pagtransporma ng buhay niya at ng masa bilang makulay, masigla, at masayang paksa ng mga paglalarawan.

Ang katawan ng mga tula ni Mayamor ay nanatiling nakakalat. Ito'y ipinaskil sa Facebook, ipinadala sa email sa mga kaibigan, at personal na inilimbag sa limitadong kopya upang ipamahagi sa mga kasama. Ipinasa mano-mano, iniabot sa akin ang isang chapbook sa Ingles na may pamagat na “Our songs will never die down the valley and other poems.” Hindi niya pang lubos na napanghawakan ang pagbigkas ng dayong dila na ito batay sa kanyang mga linya na pawang pangkaraniwan at walang kulay: “I am hearing / the soothing and sonorous song / I will continue to play our music / our song will never die / down the valley.”

Sa Hiligaynon, walang kapantay si Mayamor sa poetikong anyo, tunog, at imahen sa hanay ng mga rebolusyonaryong makata ng Panay. Sumulat siya ng limang-bahagi na elehiya para sa tatlong martir ng Capiz, “Pasidungog Kanday Ka Val, Ka Bong, Ka Remy.” Sa tula, epektibo niyang ginamit ang mga poetikang pamamaraan ng katalogo, retorikal na tanong, at tono ng suplikasyon. Ang mga mambabasa na nagsasabing gusto nila ang kanyang mga tula ay dapat seryosohin ang pagkatuto ng wikang Hiligaynon sa halip na umasa sa mga salin na kaya lamang aproksimahin ang kahulugan nito at kasiningan.

Kinikilala si Mayamor bilang isa sa pinakamatalino at masigasig na kadre ng CPP at ng NDF. Tinanggap niya ang mga tungkulin

na ibinigay sa kanya na walang pag-aalangan. Masipag siya sa mga mapanghamong sitwasyon. Gayon na lang ang kanyang kapasyahan na mapalaya ang sambayanan, gayon ang kanyang dedikasyon, gayon ang kanyang pagmamahal sa masa.

Bagaman biglang naputol ang kanyang buhay, hindi lubos na mawawala si Mayamor. Pisikal na siyang namahinga sa sinapupunan ng lupa, ngunit nananatili siyang buhay sa kanyang mga tula at sining-biswal na hawak ng kanyang mga kaibigan, kapamilya, at kasama sa iba't ibang bahagi ng Panay.

Ang kanyang halimbawa ay magpapatuloy sa pagtataas ng kamao ng mamamayan at sa mga taktikal na maniobra ng kanyang mga kasama. Ang kanyang pangalan ay tumatagting sa maraming islogan, talumpati, at mga parangal na alay sa kanya. Binabalot ng kanyang diwa ang hangin na umiihip sa mga rebolusyonaryong bandera at bandila. Sana'y ang kanyang pagiging masay hin, ang kanyang katapangan, panindigan, sigasig, at mga panaginip ay makakasama natin bilang ilaw na gagabay sa atin sa kadiliman. Ang sakripisyo niya at ng kanyang mga kasama ay hindi masasayang. Susulong ang pambansa-demokratikong pakikibaka ng sambayanan at ibubunga nito ang bagong lipunan na walang pang-aapi at pagsasamantala, isang lipunan na pininta ni Mayamor sa canvas at itinanghal sa kanyang mga tula.

Ang ating sosyalistang hinaharap ang kanyang magiging pinakamagandang likhang-sining, at ang kasaysayan ng ating sambayanan, ang kanyang pinakadakilang eksibisyon.

Inilathala sa Bulatlat.com noong Oktubre 14, 2018.

Si Tomas T. Talledo ay profesor sa Dibisyon ng Agham Panlipunan, UP Visayas, Miag-ao, Iloilo. Nagtuturo siya ng mga kurso sa agham pampolitika

at sosyolohiya. Inilathala niya ang kanyang mga koleksyon ng tula, “Songs of War Patriots and other poems” noong 2011.

POETRY AND SONG

Sonya Gerilya

I know this pass by heart.
So while downhill
Our young platoon marches,
And despite my boots barely escaping
Each snarl in muddy paths,
Each mound of holed up
Mountain snail and snake,
My mind hovers uphill,
Free and astir, learning word for word
This poem written by May Amor

Later, when we have reached the barrio,
Before mosquito nets are tied
Upon the hook of eight o' clock,
Before my hammock and slumber
Hitch the hut to the kaymito tree,
Before some mothers and fathers I keep
Pore over once more the precepts
Of agrarian revolution
And proletarian leadership,
The mass meeting shall commence
With my singing of
This poem written by May Amor.

I shall shatter the monotone
Of geckos, frogs and crickets.
My feet shall stomp in sync
With each plop into the old creek
Of unripe guavas and aratilis.
From the heights, the amihan wind
Shall strum the great chords of the east
And one by one the most sturdy
Wood vine, pandan, and bamboo shall snap.
Finally, I shall set to automatic
The red banduria I sling,
And in one chorus and one moment still,
The leeches one could never ally with
Shall all be shaken out of their wits
By this song of love and war inspired by
This poem written by May Amor

A, how sweet it is to write poetry and to sing
In the guerilla zones.
A, May Amor, all poems and songs
To the guerilla zones.

TULA'T AWIT

Sonya Gerilya

Kabisado ko na ang dalisdis na ito.
Kaya nga't habang palusong
Ang dalaga't binata naming pulutong,
At kahit na halos bota'y mapatibong
Sa bawat puyo ng nagputik na talampas,
Sa bawat punso ng nagbalahong
Mga bayuko't ligaw na mga ahas,
Ang isip ko'y litaw at ngayo'y paahon,
Malaya't abalang mini-memorya
Ang tulang itong sinulat ni May Amor.

Mamaya, pagdating namin sa baryo,
Bago ibuhol ng masa ang tali
Ng kulambo sa pako ng alas-otso,
Bago pagdantayin ng duyan ko't himbing
Ang kubo at ang puno ng kaymito,
Bago iparepaso sa kung ilang nanay
At tatay ko ang mga prinsipyo
Ng inilulunsad na rebolusyong agraryo
At ang pamumuno ng proletaryado,
Ay pasisinayaan na ang pulong-masa
Sa pamamagitan ng pag-awit ko
Sa tulang itong sinulat ni May Amor.

Bubulabugin ko ang monotono
Ng tuko, palaka at kuliglig.
Sa padyak ko'y sabay ding mauulinig
Ang pagbagsak sa matandang batis
Ng murang bayabas at aratilis.
Sa ilaya, titipain ng amihan
Ang dakilang kwerdas ng silangan
At isa-isang magpipitikan ang pinaka-
Matitikas na baging, pandan at kawayan.
Sa huli'y ikakasa ko sa awtomatik
Ang pulang banduryang sukbit
At sa isa pang koro't isa pang saglit
Anupa't gimbal na mabubulahaw
Ang di makaalya-alyadong mga limatik
Sa awit ng pag-ibig at digma na halaw
Sa tulang itong sinulat ni May Amor.

A, kay sarap tumula't umawit
Sa sonang gerilya.
A, May Amor, katula-tula, kaawit-awit
Ang sonang gerilya.

TUNGKOL SA MAY-AKDA

Mas kilala sa pangalan na Mayamor at Maya Daniel si Roger Felix Salditos, rebolusyonaryong martir, manunulat at pintor. Sa mahigit apat na dekada niyang pagkilos sa mga kabundukan ng isla ng Panay, binigyang-hugis ni Salditos ang mga aspirasyon at danas ng mga pulang mandirigma at masang anakpawis sa isla ng Panay sa kanyang mga prosa, tula, at iba pang likhang-sining. Isa siya sa pitong di-armadong rebolusyonaryo na minasaker ng mga militar at pulis sa Atabay, San Jose, Antique, noong Agosto 15, 2018.

TUNGKOL SA PABALAT

Ang ilustrasyon (*Walang Pamagat*) na ginamit sa pabalat ay linikha ng awtor gamit ang waterkolor at tinta upang maging pabalat ng Oktubre 2006 isyu ng *Ulos*, ang pangkulturang dyornal ng pambansa-demokratikong kilusan. Binibigyang-buhay nito ang rebolusyonaryong pakikibaka bilang isang ilog na umaalon mula sa mga kabundukan patungo sa mga kapatagan na bumubo sa mga larangan ng digmang bayan. Ang waling-waling at ang binanog (isang katutubong sayaw) ay nagsisimbolo ng paglubog sa kalikasan at pamumuhay ng mga tumandok at nagdidiin sa kahalagan ng gawaing pangkultura, propaganda at edukasyon sa pagsusulong ng rebolusyonaryong pagbabago.

Tinipon sa kasalukuyang aklat ang limampung tula ni ROGER FELIX SALDITOS, rebolusyonaryong martir, manunulat, at pintor na mas kilala sa mga pangalang Mayamor at Maya Daniel. Bantog bilang pinakamahusay na rebolusyonaryong makata na nagsusulat sa wikang Hiligaynon, binibigyan ng buhay sa mga tula ni Salditos ang mga aspirasyon at pakikibaka ng mga katutubong tumandok at masang anakpawis at ang pang-araw-araw na buhay ng mga rebolusyonaryo sa isla ng Panay. Sa pagsasalin ng tanyag na makata na si Kerima Lorena Tariman sa Ingles at Filipino ng mga tula ni Salditos, muling ipinakilala sa buong bansa at sa mundo ang isang natatanging boses na nagsasalita mula sa piling ng mga nakikibakang mamamayan sa mga kabundukan at parang ng Kabisayaan.

SENTRO NG WIKANG FILIPINO
UNIVERSIDAD NG PILIPINAS
DILIMAN, LUNGSOD QUEZON

